

સ્વર્ગસ્થ પ્રીયબાઈ હીપચંદ

સંસારની અસારતા વિચાર્યા કરતાં, ઐહિક અને પારમાર્થિક દૃશ્યાણુને અર્થે આ સંસાર, મુખરૂપમાની, અર્થઘાટ આબ્યાનું સતેજ બાળ રાખી, આગળ ગમન કરવામાંજ મુક્તિ પ્રમુક્તિઓનો ઉપયોગ કરી, વ્યવહારપણે સગાં અને ફનેદીવર્ગમાં રનેદાકપણ મૂકી, જે મોદ્દ અમાસમા તેં ઉદ્દબળ્યો ઉને મોદ્દથી પ્રેરાઈ, પ્રિય અને અનુકૂળ કોટ કરવા માટે, જે જાંચ ને આંત્ય ધડિ મુખી ત્હારી છાવી ઉપરજ રાખી, સંસારની અસારતા વિચારતાં, ચાતુર્માત્ર વિત્યાબાદ આધુલિંજિની પંકે અન્ય ઉચિત ક્ષણે ગમન કરવા માટે ને તને અનુકૂળ થ ખત સાધ્યો, તે વખતે, તને પ્રિય એવા આ જ ચ અનુકૂળ ભાવથી, આજ ત્હારી મરણનિયમિતે, સજાજ નેત્ર તનેજ અર્પણ કરીએ છીએ, અને હંધિએ છીએ કે ત્હારો અમર આત્મા અનંત, અખંડ શાન્તિ લેખાયો.

ત્હારા રનેદાધિન બાંધવો.

પ્રસ્તાવના.

શ્રી જૈનદર્શનના પાંચાંગો ચાર અનુયોગમાં વહેંચાયેલાં છે. દ્રવ્યાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ, ચરણકરણાનુયોગ, અને કથાનુયોગ. દ્રવ્યાનુયોગ તેને કહે છે કે જેને વિષે ૫૬-દ્રવ્યનો વિચાર વર્ણવેલો હોય છે, જેમકે સૂચ દૃતાંગ. ગણિતાનુયોગ જેટલે સંખ્યાશાસ્ત્ર જેવાં કે ચંદ્રપ્રગતિ પ્રમુખ. ચરણકરણાનુયોગમાં આચાર વર્ણવેલો હોય છે, જેમકે શ્રી આચારાંગસૂત્ર. કથાનુયોગમાં આખ્યાયિકાનો સમાવેશ કરેલો હોય છે; જેમકે શ્રી જ્ઞાતાસૂત્ર. આ રીતે ચાલ્યાના ચાર વિભાગ થયેલા છે. તે સિવાય દ્રવ્યાનુયોગમત વિષયો રચે કરવાને માટે અનેક પ્રકરણપ્રમુખ લખાયેલાં છે; પરંતુ તે વિષય સમજનારા અથવા સમજવાની ઇચ્છા ધરાવનારા સાંપ્રતકાળમાં બહુજ મોટા છે. ગણિતાનુયોગને માટે પ્રયાસ કરનાર કવચિતજ દિગ્ધિ પડે છે. આચાર તો પુરંપરાથી ચાલ્યો આવે છે તેમ ખજાય છે, તેથી ચરણકરણાનુયોગ પણ જેનાં તેમ રહે છે. કથાનુયોગમાં કેદલાંએકને રસ પડે છે; કેમ કે તેમાં અનેક ધામક પુરૂષોના અદિત્રોનો સમાવેશ કરેલો હોય છે. આ જ્ઞાનસાર કંઈ દ્રવ્યાનુયોગનો છે. કેમકે આ ગ્રંથમાં આત્મદ્રવ્યનું

હું ત્યારે સુબધની પાઠશાળામાં અભ્યાસ કરતો હતો ત્યારે મારા એક મિત્ર મિ. ફ્લેચર કમ્પ્યુરથ હતા અને આ પ્રધાન મૂળ શ્લોકની મને પોતાની પ્રત આપી. કેટલાં એક શ્લોકો વાંચ્યાથી તે પ્રધાન અધ્યયન કરવા અધિક થઈ પરંતુ, તે વિચાર તરતજ પાર પડ્યો નહીં. ત્યાર પછી મહામુનિરાજ શ્રીમદ્ દક્ષિણદેવ મહારાજના મુખ્ય શિષ્ય પન્થાસલ શ્રી ગંભીરવિજયલ મહારાજે રચેલી જ્ઞાનસારની ટીકા મારા જીવામાં આવી, જેને વિષે કેટલી-એક હકીકત આગળ ઉપર લખવામાં આવી છે. આ ટીકાની મદદથી હું તે પ્રથમ પ્રાયઃસમલ થકયો. સંસ્કૃત ભાષા નહીં જાણનારા આ અર્જુન પ્રથમે લોક લઈ શકતા નથી, અને જો તેનું ભાષાંતર થાય તો તેઓને જરૂર લાભ મળે એવું વિચારી મુનિ મહારાજ શ્રી દુર્લભવિજયલએ મને તે પ્રધાન ભાષાંતર કરવાની સૂચના કરી. મને પણ એ વાત રૂચી તેથી તેમની સૂચનાને માન આપી ભાષા-ન્તર કરવું શરૂ કર્યું. તેમાં નીચે પ્રમાણે યોજના રાખી છે.

પ્રથમ મૂળ શ્લોક, તે પછી અર્થ, અને ત્યારપછી વિવેચન આપવામાં આવ્યું છે. અને વાક્યરચના હાલમાં છતાં સુવચની જેનપ્રથમ પ્રમાણે રાખી છે; પરંતુ તેમાં આવતા અસંગતતા દોષો ન આવે તેવી ઠાળણ રાખી છે.

વહાલભાઈ બાદરચંદ તરફથી અને મારા પીઠ રનેદી-
 . તરફથી જે જે સહાય મળી છે તે માટે તે સર્વેને
 તઃકરણથી આભાર માનું છું.

વનમર તા. ૧-૭-૬૬.

સિ.

બાપાન્વર કર્તા.

પ્રથમ તરીકે શ્રીમદ્ યથોવિજયલ સંમકાળે યથા જે
 એ વાત નિવિશ્વાસ છે. અને તેથી એવું અનુમાનું થાય
 છે કે સચ્ચરમી સદીના અંતમાં એટલે કે સંવત ૧૯૮૦
 લગભગ આ મહાત્મા પુરુષનો જન્મ થયો હોવો જોઈએ.
 પોતાની છાંદગીને: ધણેખરે કાળ તેમણે શુજરાત દેશમાં
 નિર્ગમન કર્યો છે તેથી એમ જાણે છે કે તેમનો જન્મ શુજ-
 રાતના દેઈ પણ શહેરમાં થયેલો હોવો જોઈએ. તેમણે
 સીમા ક્યારે અંગીકાર કરી અને ઉપાધ્યાયપદ ક્યારે પ્રાપ્ત
 કર્યું તે પણ થોડક જાણવું અશક્ય છે. તેમના શુરની પરં-
 પરા આ પ્રમાણે છે.

શ્રી હીરવિજયલ સૂરિના શિષ્ય મહા મહોપાધ્યાય
 શ્રી કલ્યાણ વિજયલ ગણિ થયા. તેમના મુખ્ય શિષ્ય પંડિત
 શ્રી લાલવિજયલ ગણિ થયા. તેમના મુખ્ય શિષ્ય પંડિત
 શ્રી જિત વિજય ગણિ થયા. તેમના મુખ્ય શિષ્ય શ્રી નય
 વિજયલ ગણિ થયા. અને તેમના ચરણકમલોપાસક ઉપા-
 ધ્યાય શ્રી યથોવિજયલ થયા.

સારા સારા વિદ્વાનોના સમકાલી મધુ એ પણ એક સુજા-
 ંયની નિશાની છે. ઉપાધ્યાયલને પણ તેમજ થમું આંગળ
 કદાપ્રમાણે શ્રી સત્યવિજય ગણિ; શ્રી વિનયવિજયલ મહા-
 શાજ અને શ્રી અનંદધનલ મહારાજ વગેરે વિદ્વાનોની સા-
 થેજ તેઓ થયા. શ્રી વિનયવિજયલ મહારાજ તેમના

અનેક પ્રયોગો તેમણે રચના કરી છે. તેમની વિદ્વત્તા અથવા પાંડિત્ય માટે જેટલું કઠીએ તેટલું જોઈ છે. તેમનું પાંડિત્ય, તેમની કવિત્વશક્તિ, વાક્યપદ્ધત્ય, પદ્ધતિ, અર્થગોચરતા અને રસ તથા અલંકાર તેમજ પર-પદ્ધતિ અને નિજ પદ્ધતિ તેમના બતાવેલા પ્રયોગો અનાયાસે દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. તેમના રચેલા અનેક પ્રયોગો તેમના જ્ઞાનની બહુજ સારી રીતે સાક્ષી આપે છે. શાંભલા વચનની અપેક્ષા શુદ્ધ રીતે તેઓ સમજ્યા હતા, અને તેથી કરીને તેમનું વચન હાલ સમમાણ ગણાય છે. કેઈ પણ વિદ્વાનને જ્યારે શંકા પડે છે ત્યારે તે શંકાના જે ખુલાસો ઉપાધ્યાયજીએ પોતાના પ્રયોગો દ્વારા દેવા છે તેજ પ્રમાણ ગણાય છે. તેમના લખાણમાં સાતે નવ આશીને શાસ્ત્રગત સર્વ હકીકતોનું વર્ણન છે અને એક જગ્યાએ પોતે જ લખે છે કે “વાણિ વાચક જસ વણી એકે નયે ન અમુરો રે.”

ન્યાયાભોનિધિ મહામુનિરાજ શ્રીમદ્ આનંદવિજય સૂ-રિભ (આત્માસંગભ) મહારાજ ઉપાધ્યાયજીને માટે નીચે પ્રમાણે લખે છે. “મહોપાધ્યાય પદ્માસ્રવેતા, ન્યાયવિચારક બિરુદ મારક, મહા વૈયાકરણી, તાર્કિક શિશ્યમણિ અને જુદીના સમુદ્ધ” આનંદરેક વિરોધજ્ઞોનો વિસ્વારકરી લખીએ તો જેટલું લખીએ તેટલું જોઈ છે. કિં બહુતા ચિદ્રુપર, પાટણ, બરુચ, ખંભાત, રાંદેર, હસોઈ અનેક રચનામાં

- (૧૩) અનેકાંત મત વ્યવસ્થા. (૧૪) માર્ગ પરિશુદ્ધિ.
 (૧૫) પાતંજલ યોગશાસ્ત્ર ચતુર્થ પાઠશ્રુતિ. (૧૬) આત્મજ્ઞાપતિ. (૧૭) ઉપદેશ સહસ્રય શ્રુતિ. (૧૮) વિશાખ્ય દશપલ્લવા. (૧૯) જ્ઞાનબિંદુ. (૨૦) જ્ઞાનાર્ણવ. (૨૧) જ્ઞાનસાર. (૨૨) વિચાર બિંદુ. (૨૩) દેવધર્મ પરીક્ષા.
 (૨૪) ગુરૂત્તરનિર્ણય સદીક. (૨૫) યતિલક્ષણ સમુચ્ચય. (૨૬) શાસ્ત્રવાર્તા સમુચ્ચય. (૨૭) સમાચારી.
 (૨૮) ત્રિસૂત્રવાચોક્ત વિધિ. (૨૯) કર્મમદ્યુતિશ્રુતિ. (૩૦) સમાધિ ચતક. (૩૧) સમનાયતક. (૩૨) વ્યગ્રુણ પર્વત્યનો રાસ. (૩૩) શ્રીપાળનો રાસ. (પાછલો ભાગ) (૩૪) જાનુસ્વામીનો રાસ. (૩૫) યોગદષ્ટિ સદ્ગાય. (૩૬) બીરશ્રુતિ રૂપ દુંડીનું સ્તવન. (૩૭) મંદિર સ્વામીની વિનયિતિ રૂપ (૩૫૦) ગાયાનું સ્તવન. (૩૮) દશ મત ગર્ભિત મહાવીર સ્તવન. (૩૯) પ્રતિક્રમણ ગર્ભ હેતુ. (૪૦) મંગલવાદ. (૪૧) દિક્ષપટ ચોરાચી ખેલ. (૪૨) સમ્પદ શાસ્ત્રવિચાર સારપત્ર. (૪૩) શક પ્રકરણ તત્ત્વાર્થનો બાળા-વજોધ. અઠાર પાપસ્થાનકની સદ્ગાય. અધ્યાત્મિક પદો વગેરે.

પર તેમણે મંત્રકૃત ટીકા સંવત ૧૬૪૧ માં લખી છે. ત્યાર પછી સંવત ૧૬૫૨ ના આસો શુદ્ધ બીજને દિવસે યથોચિત્ત વ્યજ્રકૃત અધ્યાત્મસાર નામના ગ્રંથ ઉપર સાત દેબર મ્લોક પ્રમાણ ટીકા રચી છે. આ ગ્રંથનું વિવરણ ગતવર્ષમાં સંપૂર્ણ કર્યું છે. બાપા સરલ છે અને શબ્દરચના ઘણીજ સુંદર છે. સંસ્કૃત બ્રહ્મનારને એ ટીકા વાંચવાથી ધણેજ લાભ થશે. તેઓ સાદેબ હીંદીયુ થાઓ અને પૂર્વાચાર્ય રચિત ગ્રંથો ઉપર આવી બાવી અનેક ટીકા લખેા એવી પરમેશ્વર પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

આ ગ્રંથ સાંત રીતે મનન કરેવાનો છે. નવલકથાની જેમ હતાવળે વાંચવાથી બિલકુલ લાભ થવા સંભવ નથી, ખીન્ને ખીન્ને વાંચી સમજવાનો પ્રયાસ કરવાથી ધણે લાભ થશે અને વસ્તુનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાશે. આ ગ્રંથ એકદમ ન સમજી શકે તેને માટે આ ગ્રંથનો ટુંક સાર આપ્યો છે. આ ગ્રંથ પોતેજ સારરૂપ છે તેથી તેનો સાર લખવો અનુચિત છે. છતાં પૂર્વોક્ત કારણથી લખ્યો છે તે નીચે પ્રમાણે—

ગ્રંથના આરંભમાં મંગલાચરણ કરવું જોઈએ. તે પ્રમાણે આ ગ્રંથમાં મંગલાચરણ કરેલું નથી; કારણકે આ ગ્રંથ પોતેજ મંગળરૂપ છે તોપણ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપનું નિરૂપણ કરવારૂપ બાવ મંગળ પહેલા અષ્ટકના પહેલા મ્લોકમાં મળવારે છે. પૂર્ણતા એટલે શું (પૂર્ણતાદ્રક. ૧.) તે પહેલા અષ્ટકનો વિષય છે, જ્ઞાન, કર્મન વગેરે આત્માની જે લક્ષ્મી

હકમાં મમતાનું સ્વરૂપ બતાવે છે. ઇદ્રિયોને ઉપયોગ પૂ-
 ર્વક જે નિયમમાં રાખે છે અને જ્ઞાનની નિશ્ચયતા ધારણ
 કરે છે જ્ઞાનમાં લય થઈ જાય છે તે મન્ન કહેવાય છે. ૧.
 જ્ઞાન સંસુદ્રમાં આત્માના અનુભવમાં જે ઉપયોગવંત છે
 તેને પરવસ્તુમાં પ્રવૃત્તિ કરવી તે ઝેર જેવી લાગે છે. ૨.
 જગત્ના તત્ત્વને જે જાણે છે અને આત્મજ્ઞાનમાં જે મન્ન
 છે, તેવો પુરૂષ, પશ્ચાત્તે પોતે કતાં નથી માત્ર આશી-
 રૂપ જાતા છે એમ સમજે છે. ૩. આત્મસ્વરૂપમાં મન્ન
 યથેલાને જોવાખવાનું ક્ષણ બતાવે છે કે તેવા પુરૂષોને
 પોદ્ગલિકે કયા નિરસ લાગે છે. તેમજ ઇચ્છા રહિત હો-
 વાથી અર્થ અને કામ તે પુરૂષને અસર કરી શકતા નથી.
 ૪. મન્ન પુરૂષની પ્રચરત (નેત્ર) દેશ્યા જદિ પામે છે. ૫.
 જ્ઞાન મન્ન યથેલાના સુખનું વર્ણન કોણ કરી શકે ? ૬.
 કેમકે શુદ્ધ જ્ઞાનનું જિંદુ માત્ર પણ શમતાનું પોષણ ક-
 રે છે તો પછી તે જ્ઞાનમાં મન્ન યથેલાના સુખનું શું કહે-
 વું ? ૭. જેની હિદિ દૃષ્ટાથી ભરેલી છે અને જેની વાણી
 અમૃતમય છે એવા, અને જ્ઞાન, ધ્યાનમાં મન્ન પુરૂષને
 નમસ્કાર જી. ૮.

(સ્થિરતાદૃક. ૩.) આ લુપ્ત અનાદિ કાલથી અશુદ્ધ-
 તામાં મન્ન યથેલ છે અરે તેથી સ્વરૂપના સુખની પ્રાપ્તિ
 થઈ નથી. ઇદ્રિયસુખની ઇચ્છાથી અંચલ મનવાળો છે. તે

મોહનીયકર્મ. આત્માથી અન્ય પદાર્થમાં મારાંપણાંની જુદિ, દુઃ અને મારું, આથી શ્રવ જન્મતુ જોધ થયેલું છે. પરંતુ પરવસ્તુનો દુઃ સ્વામી, સંબંધી નથી જોવી સમજણ મોહને છતનારી છે. ૧. દુઃ શુદ્ધ આત્મા છું, શુદ્ધ જ્ઞાન મારું શુભ છે, દુઃ અન્ય નથી, અને બીજું કંઈ મારું નથી, આત્મ જ્ઞાન મોહને કાપી નાંખે છે. ૨. રાગાદિ પરિણામ ઉત્પન્ન કરનાર કર્મ ક્યારે ઉદયમાં આવે ત્યારે પોતાના ઉપયોગથી જે ખસતો નથી તે પાપકર્મથી બંધાતો નથી. કેમકે રાગ અને દેવં જે બંધનના હેતુ છે તેથી તે રહિત છે. ૩. મોહનો જેને અભાવ થયો છે અને જે તત્ત્વ સમજ્યો છે જોવો યોગી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો જોઈ પામતો નથી. ૪. મોહવશ થયેલો છવ જન્મ, જરા, મરણાદિ દુઃખ પામેછે, માટે મોહ તણ દેવો જોઈએ. ૫. આત્માનું નિજ સ્વરૂપ નિર્મળ છે તે સ્વરૂપને ઉપાધિચ્છેદ ક્રિયા શકતો નથી અને તેથી હર્ષ ચોક્ષાદિથી આકુલન્યાકુલ થાય છે. ૬. મોહચ્છેદ છવની આગળ મોહ-ત્યાગીના મુખનું વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી. મોહત્યાગી આત્મા. ૭. પરવસ્તુને વિષે કદી મોહ પામતો નથી. ૮.

(જ્ઞાનાદક. ૫.) જોયા અદકમા ઉપદેશ કરેલો મોહ-ત્યાગ જ્ઞાનીઓ કરી શકેછે માટે હવે જ્ઞાનાદક કહેછે, જ્ઞાની જોઈએ હેય અને ઉપદેશ કરીને સમ્યક્ વસ્તુના જાણનાર.

વિકાર માત્રનો જ્ઞાપ થાય છે. ૪. જ્ઞાન, ધ્યાન, તપ, શીલ અને સમ્યક્ત્વવાન સાધુ જે શુભ માત્ર કરતો નથી તે શુભ સમતાવાળા સાધુ માત્ર કરે છે. ૫. સમતાવંતની સરખામણી કરવી એ અસંભવિત છે. ૬. કેમકે મન હમેશાં સમતાવાળું છે તેને સજનો જ્ઞાપ થઈ જાય છે. ૭. જોન અને ધ્યાને કરાને મુનિરાજની સમતા વિજયવંત છે. ૮.

(ઉદ્વિચલ્યાલક. ૭.) ઉદ્વિચોનો જ્ઞપ કરવાથી સમતા મુલબ છે માટે ઉદ્વિચોપર જ્ઞપ મેળવવાનો ઉપદેશ કરે છે. સંસારની જેને બીક છે, અને મોહની દમ્બા છે તેણે ઉદ્વિચોપર જ્ઞપ મેળવવો જોઈએ ૧ જેમ જેમ વિષયો જોગવાય છે તેમ તેમ તે જોગ જોગવવાની દમ્બા વધતી જાય છે. જોગદમ્બાથી ઉદ્વિચો પ્રબલ થાય છે અને વિકાર ઉત્પન્ન કરે છે. તે વિકારોથી આત્મા મૂંઝાત થાય છે. ૨. હજારો નદીઓથી સમુદ્ર જેમ જરાનો નથી તેમ વિષયસોગથી ઉદ્વિચો વખતવતી નથી ૩. અને મોહનીય કર્મની લાસી-રૂપ ઉદ્વિચો આત્માને ચાર મતિમાં રખાય છે. ૪. ઉદ્વિચોથી મોહિત થયેલો જ્ઞાનથી અણપ ખાઈને ભેઈ શકતો નથી. ૫. તેથી તે જ્ઞાનમુતને ત્યાગ કરી મૂકમતિ ઉદ્વિચ અર્થમાં સમાતર થાય છે. ૬. એકજ ઉદ્વિચને આસકત થયેલાના હાથનું એજમ થાય છે તે પાંચ ઉદ્વિચોને ચર થયેલાના દુઃખનું હું કરેલું ? ૭. વિવેકનો નાશ કરનાર

આત્મજ્ઞાનો નિશ્ચય કરી સર્વ પરકતુ પરકૃપે બલે છે, જ્ઞાને કરીને ઉપયોગવંત છે, અને સમજે છે કે પુદ્ગલો પોતે કર્તા નથી, કરાવનાર નથી, તેમજ તેના શુભનો અનુભવી નથી, આવો આત્મા લેખાતો નથી. ૨. અંજનથી આકાશ જેમ લેખાતું નથી તેવીજ રીતે પુદ્ગલથી આત્મા લેખાતો નથી. ૩. આત્માની શક્તિ પરબાવથી ખેંચીને નિઃબાવમાં પ્રવર્તાવે તેટલીજ બંધનરહિત છે, પણ પરબાવમાં પ્રવર્તાવવાથી બંધનરૂપ થાય છે, એમ સમજનારને સૂર્ય ક્રિયા ઉપકારી થાય છે. ૪. ત્રિનકટખીના જેવી ક્રિયાનો અભ્યાસી, જો સૂર્ય કરે તો ઉલટાં નવા કર્ય બાંધે છે. પરંતુ આત્મજ્ઞાનના અનુભવમા મગ્ન, અને બાવનાએ કરીને શુભ, એવો ક્રિયારહિત હોય તો પણ લેખાતો નથી. ૫. નિશ્ચયનથી જ્ઞેતાં આત્મા અલિપ્ત છે. શુદ્ધ છે. અને શુદ્ધ સ્વરૂપનું પ્યાનન્ઠસ્તો આત્મા મોક્ષમામી થાય છે. બ્યવહારનથી જ્ઞેતાં આત્મા લિપ્ત છે. અનાદિકાળના પાપકૃત્રી મેલથી હું લેખાયેલા છું માટે શુદ્ધ થાજીં એમ વિચારી મોક્ષનો નાશ કરવાથી મોક્ષત્ય થાય છે. ૬. કેાઇ વખતે જ્ઞાનની મુખ્યતાની સાથે ક્રિયાનું મોઘપણું છે અને બીજી વખતે ક્રિયાની મુખ્યતાની સાથે જ્ઞાનની મોઘતા છે. પરંતુ જ્ઞાન અને ક્રિયાનો સમાવેશ મોક્ષનું સાધન છે. ૭ માટે જ્ઞાનપૂર્વક જેવું અનુમાન દોગરહિત છે તેવા

દેહ એજ આત્મા છે, આ દેહથી આત્મા જૂદો નથી, માલો અવિવેક હંમેશાં મુદ્ધબ છે. પરંતુ દેહ અને આત્મા જૂદા છે એવી સમજણ કોઈ ભવમાં પણ આવતી નથી. ૨. દેહથી આત્મા જૂદો છે એમ મરતી વખતે અનેકવાર ભક્ષ્યા છતાં તે બંને એકજ છે એમ બુદ્ધિના વિપર્યાયથી લાગ છે. ૩. કર્મેકૃતને આત્મકૃત માનવું એ અવિવેક છે. ૪. પાંતુરાનું પાન કરનારને પીણી વસ્તુઓ સુવર્ણ છે એવું જાન થાય છે, તેમજ અવિવેકીને દેહ એજ આત્મા છે, એવા જ્ઞાંતિ થાય છે. ૫. જે પરમ જ્ઞાનના ગંધથી છે તે, સુર, નર, પશુપક્ષુ હું છું એમ માનતા નથી. પરંતુ તેથી ભિન્ન છું, જાગ માને છે. ૬. આત્મા આત્માને આત્માએ કરીને આત્માને માટે, આત્માને વિષે બળે છે. ૭. કર્મરૂપી શત્રુનું નિકંદન કરવાને મુનિની પાસે અંબરરૂપી શસ્ત્ર છે, તે શસ્ત્ર વિવેકરૂપી સરાણુ ઉપર ચલાવેલું છે, અને સંતોષરૂપી ધારથી ઉત્કટ કરેલું છે આથી સર્વ કર્મશત્રુનો નાશ કરી શકે છે. ૮.

(માધ્યસ્થાદિક. ૧૬.) શુદ્ધ અંતરંગે કરીને પદ્મપાતર-હિત શુદ્ધ આશ્રયમાં સ્થિતિ કરે. ૧. અપદ્મપાત્રી મધ્યસ્થ પુરુષોનું મન વધાર્ય સ્વરૂપ મદલ કરવામાં ઉદ્ધમવંત છે પરંતુ જે શુદ્ધવાદી છે તે, સમાધાનસ્થાનથી પ્રમુત મર્ષ વિવાદસ્થાનમાં વિહાર કરે છે. ૨. સાતે નય

થી. જ્યને જ્ઞાનથી બંધે છે, માટે તે નિર્લેખ્ય છે. ૩. જ્ઞાનથી શુદ્ધ થઈ શોધનીય કર્મનો નાશ કરે છે, અને કર્મ-ફલમાં જરા પણ રહ્યા નથી. ૪. જ્ઞાનનો વિલાસ જેના ચિત્તમાં વ્યાપી રહ્યા છે તેના આનંદના કોઈ પણ ભવ રહી શકતો નથી. ૫ કેમકે જ્ઞાનના શરણે જેણે વિરૂપ રહ્યું છે અને જ્ઞાનરસમાં ધારણ કર્યું છે તેને કોઈના ભવ છે ? અને કોણ તેના પરભ્રમ કરી શકે ? ૬. જે ભવથી મુક્ત હોયો ત્રાસ પામે છે તે ભવથી જ્ઞાનનું નાશ થાય પણ કંપાયમાન થતું નથી ૭. માટે જેના ચિત્તના નિર્લેખ શક્તિ વ્યાપી રહ્યું છે એવા અનંત જ્ઞાનરાજ્યમાં સાધુને કયાથી ભવ રહ્ય ? ૮

(અત્તરવચન તાલક ૧૮) જે સુદુર્ગા ન પૂન્યતા નથી, તે આત્મપ્રશ્નના કરવી એ બચાવ છે, અને સુદુર્ગા ન પૂર્ણતા છે તે પછી પ્રશ્નના કરવાથી કાંઈ લાભ નથી ૧ તેથી પોતાના સુજનની પાતે પ્રશ્નના કરે તેના જરા પણ લાભ નથી, ૨. પોતે પોતાના સુજનનું અંતર જન કરે તુલિ કરે-તેના સંસારનીજ વૃદ્ધિ થાય છે, ૩. તેનું જો તેનું સુજનું બીજા અવલંબન કરે તે તેમને જ્ઞાનનું કારણ છે. ૩. જ્ઞાનરશ્મિથી કરીને હું મોટો છું એવો ભવ થાય ત્યારે પૂર્વે થઈ ગયેલા મહા પુણ્યને સંભારી તેમની આગળ હું કાંઈ ભવથીયું નથી એમ ચિંતવવાથી મને નાશ થાય છે. ૪,

પ્રાપ્તિ એકદમ સુલભ થાય. ૭. દબ્યપૂર્ણ અને સર્વિકષ્ણ ભાવપૂર્ણ ગૃહસ્થને ઉચિત છે અને નિર્વિકષ્ણ ભાવપૂર્ણ સાધુને ઉચિત છે. ૮.

(ધ્યાનાદિક. ૩૦.) ધ્યાન કરનાર તે ધ્યાતા. ધ્યાન કરવાયોગ્ય વસ્તુ તે ધ્યેય અને ધ્યાન કરનાર જે વ્યાપાર કરે તે ધ્યાન. આ ત્રણેની એકતા જે સુનિતે થય છે તેને કાંઈ પણ દુષ્ટ અડેતું નથી. ૧. અંતરાત્મા ધ્યાતા છે, પન્માત્મા ધ્યેય છે, જ્ઞાન તે ધ્યાન છે, અને ધ્યાતાને નિષેધ ધ્યેય અને ધ્યાનનો એકી ભાવ કરવો તે અસેદ ભાવ પડતું છે. ૨. જેમ સ્ફટિકાદિને વિશે વસ્તુનું પ્રતિબિંબ પડે છે તેમ વૃન્નિતો અનાવ થવાથી અંતરાત્મામાં પરમાત્માનું પ્રતિબિંબ પડે છે. ૩ ધ્યાન કરવાથી પ્રથમ આન્મસ્વરૂપનો અનુભવ થાય છે પછી નીર્ગુણનામ કહેને. બધ થાય છે અને તે કમ ઉદયમા આવે ત્યારે તીયકર પદની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૪. ચોથ સ્થાનક તથા કેળેનું કૃત અલ્પપદ પ્રાપ્ત કરવાનું છે તે પણ ગુણ છે. ૫. અનાવ તથા નો નાતવને પણ કુર્તેભ નથી. ૫. ઉદ્ધિગેને જેલું જીતી છે જે પવવાન છે, જ્ઞાન છે, મન જેનું વિરેષ છે, ધ્યાનનો ધ્યાન ન કરે એવા આગવયુક્ત છે, નાતિદેશના અપ્રમાણે દષ્ટિ જેલું રથ. પી છે, ભાદરત્તિનો ૧૧૨૪

છે, જે અપ્રમત્ત છે, અને ચિદાનંદનો અનુભવ કરી
 એવા ધ્યાનની જેવો બીજો કોઈ નથી. ૧. ૭. ૮.
 (અષ્ટાદશ. ૩૧.) જ્ઞાનથી કર્મનો નાશ થાય છે માટે
 એજ તપ છે. બાહ્ય તપ હપ્તકાદિ છે તે પશુ અ-
 તર તપને વધારનાર છે માટે તે પશુ ઈદ છે ૧. ત-
 પે અર્થ જેણે જાણ્યો નથી એવા જ્ઞાનરહિત હોય
 એ તપ જનાવાસં કરી શકે છે પરંતુ વધારે પરતુરવ
 જાણનારનો તપ જોઈને જોઈ જાય છે. ૨. ધનની ઇચ્છા
 થીને દાદતરંગે કાઈ જાય છે નથી તેવી રીતે સંસાર-
 વિરહત ધ્યેયજાને પાત્ર પાત્રવદ દુઃખ નથી ૩. દુર્નિ-
 ધર્મ જે પાળે છે, પરતુના પરમાય જેણે જાણ્યો છે
 તે જે તપ કરે તેના જ્ઞાન દર્શી હોયેલા પુદ્ધિ થાય છે ૪
 ૪. દુઃખ જાણે છે માટે જ્યેષ્ઠ છે એવું જોઈતાનું કંઈપુ
 તે જોઈ છે કેમકે પૂર્વોક્ત રીતે તપ કરનારને દુઃખને
 દશે જ્ઞાનદૃષ્ટિ થાય છે. ૫. તપ કરવાથી પ્રજ્ઞાચયનિ-
 થ થાય છે, વીતનગ્રાની પૂજા સુખેની થાય છે અને ક-
 યની મંદતા થાય છે તેજ અરેખરો તપ છે. ૬. જે ત-
 પથી દુઃખાન યતું નથી, સ્વાધ્યાયની દ્વાનિ થતી નથી,
 અને કર્મની હેતુભૂત ઉદ્વિગ્ન હીણ થતી નથી, તેજ તપ
 સ્વા યોગ્ય છે. ૭. જ્ઞાન ચારિત્રાદિની પ્રાપ્તિને માટે

અનુક્રમણિકા.

	પૃષ્ઠ
૧. પૂર્ણતાદેક.	૧
૨. મમ્બતાદેક.	૯
૩. સ્થિતતાદેક.	૧૫
૪. મોહતાદેક.	૨૨
૫. જ્ઞાનાદેક.	૨૬
૬. શમાદેક.	૩૭
૭. ઇન્દ્રિયજમાદેક.	૪૨
૮. ત્યાગાદેક.	૫૦
૯. ક્રિયાદેક.	૬૧
૧૦. તૃપ્ત્યદેક.	૬૮
૧૧. નિર્લેપાદેક.	૭૪
૧૨. નિઃસ્પૃહાદેક.	૮૧
૧૩. મૌનાદેક.	૮૭
૧૪. વિદ્યાદેક.	૯૩
૧૫. વિવેકાદેક.	૯૬
૧૬. મામ્યસ્યાદેક.	૧૦૫

૧૭ નિર્ભયાણક.	૧૧૪
૧૮ અનાત્મશંસાણક.	૧૧૬
૧૯ તત્ત્વદ્વયણક.	૧૨૭
૨૦ સર્વસમૃદ્ધ્યણક.	૧૩૨
૨૧ કર્મવિપાકાણક.	૧૩૯
૨૨ ભવોદ્દેગાણક.	૧૪૪
૨૩ લોકમંજાત્યાગાણક.	૧૫૧
૨૪ સાસાણક.	૧૫૬
૨૫ પરિવ્રજાણક.	૧૬૩
૨૬ અનુભવાણક.	૧૬૬
૨૭ યોગાણક.	૧૭૫
૨૮ નિયાગાણક.	૧૮૨
૨૯ પૂજાણક.	૧૮૮
૩૦ ધ્યાનાણક.	૧૯૪
૩૧ તપાણક.	૨૦૦
૩૨ સર્વતમાશ્રયાણક.	૨૦૬

—

—

વનાર જ્ઞાનસ્વભાવપણું, આનંદ એટલે સ્વાભાવિક પરમ આસ્વાદ, તે ત્રણ સ્વભાવના વિજ્ઞાને કરીને ભરેલી છે. હિ જેની એવા બ્રહ્મસ્વરૂપવેદી પુરુષને ત્રણ ભુવનનેવિશે રહેલા સર્વ પ્રાણી સ્વસત્તામત ગુણરાશિથી ભરેલ દેખાય છે. જેને પૂર્ણ હોવાથી જેમ એક મુખી પુરુષને સર્વ મુખમય લાગે છે તેમ સર્વ હવસમૂહ તેને પૂર્ણ લાગે છે. પરંતુ આ પોતાના ગુણોથી હીન છે એમ લાસતું નથી. અખિત જગત્ શું કરતું દેખાય છે તો કહે છે કે લીલાત્રયમિત, લીલા એટલે સ્વગુણવિલાસમાં જે ક્રીડા, રમણ, તેને વિશે મોહના વશથી નથી લાગ્યો તોપણ આસક્ત હોય એવું દેખાય છે. આ મોહકથી અંધકાર એમ સૂચવે છે કે પ્રત્યેક હવ પોતાના ગુણરાશિએકરીને સમૂહ છે, તેથી રહેક મહાપુરુષે જ્ઞાન, કૃત, રૂપ, ભક્ત, તપ, લાભ, મૃત અને જુદિવગેરેનો મહા તણ સ્વનંપનિની પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવા ચત્ન કરવો.

પૂર્ણતા વા પરોવાયો ના વાચિતદર્પદનમ્ ।

વા તુ મામારિકી સેવ જાતરણવિમાનિયા ॥ ૨ ॥

અર્થ—૧૨ ઉપાધિથી વરેલી જે પૂર્ણતા તે આપી દેવેલા આજ્ઞાસદથી છે. પરંતુ જે સ્વભાવજનિત પૂર્ણતા છે તે કનૂદ સ્વનંપનિ કાંતિ કરતી છે.

સ્વાભાવિકી પૂર્ણતા તે કાળપર્યંત અવિભક્ત રહે છે તેથી
એજ પૂર્ણતા એપણીય હો. અન્યથી શું લાભ ?

અવાસ્તવી વિવેચકૈઃ સ્વાત્ પૂર્ણતાંધેરિવોવિધિઃ ।

પૂર્ણાનંદસ્તુ મગવાંસ્તિમિતોદયિત્ત્વિમઃ ॥ ૨ ॥

શબ્દાર્થ—જલકલ્લોલથી યથેચ્છી સમુદ્રની પૂર્ણતા
અવાસ્તવી છે તદ્વત્ સાંતિજનિત પણ અવાસ્તવી છે
પરંતુ પૂર્ણાનંદ ભગવાન નિશ્ચલ સમુદ્ર સમાન છે.

વિવેચન—પૌતુલિકી પૂર્ણતા આ ભવમાં મુખ આપે
છે એ વચન મિથ્યા છે એમ દર્શાવતાં કહે છે કે સર્વકાલ
સ્થાયી આત્મરૂપ પદાર્થ તેની આત્મધર્મયુક્ત પૂર્ણતા તે
વાસ્તવી પૂર્ણતા કહેવાય. અને તેથી અન્ય તે અવાસ્તવી
પૂર્ણતા આમ માનેલી પૂર્ણતા સાંતિથી યથેચ્છ છે પરંતુ
વસ્તુતઃ નથી. એજ વાત દર્શાવતી સુદૃઢ કરેછે. વાયુએ
પ્રેરિત હયા જલકલ્લોલથી સમુદ્રની પૂર્ણતા મિથ્યા છે તેમ
આ પણ વસ્તુતઃ નથી પરંતુ છે એમ ભાસેછે. પરંતુ જે
ચેતન, જે પૂર્ણાનંદ છે—ચરીરાદિથી ભિન્ન સકલ નિજ ગુણ-
કરીને પૂર્ણાત્મા છે—તે જ્ઞાનવાન, એશ્વર્યવાન, આત્મા, વા-
મુથી અચલાયમાન સમુદ્ર સરખો છે. વિકલ્પથી માનેલી
પૂર્ણતા આત્માથી ભિન્ન છે માટે તેથી યથેચ્છ પૂર્ણતા હવેને
જેમ મુખ આપે ? અર્થાત્ ન આપે.

જાગર્વિ જ્ઞાનદષ્ટિયેનુ'દૃષ્ટ્યાદૃષ્ટ્યાદિ જાગૃતી' ।

પૂર્ણાનંદસ્ય તત્ત્વિકસ્વાદિન્યદૃષ્ટિક્ષેપેદના ॥ ૪ ॥

ગાખ્યાર્થ—તૃષ્ણારૂપી કાળા સર્પ પ્રાથે ગાઢીવિદા સ-
માન જે પુરૂષની જ્ઞાનદષ્ટિ જામત છે તે પૂર્ણાનંદ પુરૂષને શુ-
દ્ધતા રૂપી વીંછીની વેદના થાય ? અર્થાત્ ન થાય.

વિવેચન—પૂર્વોક્ત અર્થનું ફક્ત સાક્ષાત્ કરતાં કહે છે કે
તૃષ્ણા એટલે નહિં પ્રાપ્ત થયેલા સુખલોભાદિની પ્રાપ્તિને માટે
જને પ્રાપ્ત થયેલના રક્ષણ માટે જે અત્યંત આસક્તિ, અતિ
લાલચવાળી પરિણતિ, તે આસક્તિ રૂપી અત્યંત કયામયજ
મદા બંધાઈ જરી તપ, તેનું દમન કરવાને સમર્થ ગાઢી-
વિદા સમાન જે પૂર્ણાનંદ પુરૂષની જ્ઞાનદષ્ટિ જામત છે—મયા-
નિયત પરતુસ્વરૂપ મદજ કરે એવી બાધ પરિણતિ જેના દૃઢ
મમાં જામત છે—તેવા પુરૂષને દીનતા રૂપી વીંછીની વેદના શું
થાય ? નહિ થાય. બાપાર્થ એ છે કે જે પુરૂષના દૃઢમમાં પૂર્વો-
ક્ત જ્ઞાનદષ્ટિ હમેશાં જામત છે તેવા પુરૂષની કૃષ્ણલેખ્યા રોદ્ર
ધ્યાનથી થતી તૃષ્ણા પણ નાશ પામે છે; તો પછી દીનતાથી
થતી વેદનાનું હરણ કરતું તે રોજમાત્ર છે । દીનતા
વિકલ્પ કવીને થાય છે અને પૂર્વોક્ત પુરૂષને વિકલ્પનો અભાવ
છે તો પછી દીનતાનો પ્રાદુર્ભાવ થાયજ નહિં.

અન્ય વસ્તુથી પૂર્ણ હેરાતો ને અપૂર્ણ થતો જાય છે આવેા ને પૂર્ણાનંદનો સ્વભાવ તે જન્મતને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે છે.

વિવેચન—પૂર્ણાનંદને વિષે રહેલો અમત્કાર દર્શાવે છે. આત્માનો પરિશુદ્ધ પ્રમેદભવ નૈર્ગુણિક ધર્મ જન્મતને અમત્કાર ઉત્પન્ન કરે છે. કેવી રીતે અમત્કાર ઉત્પન્ન કરે છે તે કહે છે કે જો તે અપૂર્ણ હોય એટલેકે ધન, ધાન્યાદિ બાહ્ય વસ્તુનો સંગ્રહ કરતો ન હોય તો પૂર્ણરૂપને પ્રગટ કરે છે; જ્ઞાનાદિ સદ્બળાનંદે કરીને પૂર્ણ થાય છે. પરંતુ કૌદારો વગેરે આમ કરવાથી નિરિક્ષ્ય થઈ જાય છે. આ અમત્કારનું કારણ છે. ધનાદિનો સંગ્રહ કરે તો ઇચ્છાજનિત સંતાપથી નિરાનંદ થાય છે. લોકબ્યવહારમાં આથી ઉલટું છે; સંગ્રહ કરવાથી પૂર્ણ થાય છે. આ અમત્કારનું કારણ છે.

परस्वत्तरक्तोन्माया मूनाया न्यूनतेसिणः ।

स्वस्वत्वमुत्तपूर्णस्य न्यूनता न हरेरपि ॥ ૭ ॥

શબ્દાર્થ—પરવસ્તુને વિષે સ્વત્વબુદ્ધિથી થતા ઉન્મા-
યવાળા અકર્ષણી પણ પોતાની ન્યૂનતા ભૂલે છે. પરંતુ સ્વ-
વસ્તુને વિષે સ્વત્વ બુદ્ધિથી થતા મુખે કરીને પૂર્ણ એવા
પુરુષને સુરેન્દ્રથી પણ કંઈ ન્યૂનતા નથી.

વિવેચન—આત્માથી વ્યતિરિક્ષ્ય થન કુટુંબાદિ નં

આશાત્-અન્યથા—કરનાર પૂર્ણાનંદચંદ્રની કલા પ્રકાશમાન થાયછે. સોગ કળાયુક્ત પૂર્ણામાનો ચંદ્ર જેમ સર્વને આ-
લ્લાહ આપતો પ્રકાશે છે તેમ સદ્ગુણનંદસ્વરૂપી ચેતન
દેવગજાનની જ્યોતિષી સકલ વિશ્વભાવને પ્રકાશે છે.

મગ્નતાદેહમ્ ॥ ૨ ॥

મત્યાદૃશ્યેદ્રિષ્યવ્યૂહૈ મમાધાય મનો નિજમ્ ।

દર્શાન્માત્રવિધાંતિ મયૃદૃશ્યમિધીયતે ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ—પાંચ દ્રિષ્યોને પોતાના વ્યાપારથી નિવર્ત-
કરીને અને મનને એકત્ર કરીને જ્ઞાનસ્વરૂપ એવી વિમા-
નિત્વને પારણ કરે તે મગ્ન કહેવાય છે.

વિવેચન—પહેલાં આદેશમાં પૂર્ણાનંદ સ્વભાવ કહી
જતાઓ તે સ્વજ્ઞાન મગ્ન પુરૂષોનો હોયછે તેથી મગ્નત્વ
કેને કહેવું તે જતાવેછે. અથવા સામ્ય જતાઓ પછી સાધન
જતાવેછે. પાંચ દ્રિષ્યોમાંની દરેકને ઉપયોગરૂપી હંડમદારે
કરીને શુષ્કાદિ વિષયથી નિવારીને અને નીચે કહેલી રીતે
મનને ઉપયોગીતરથી રાખીને, જ્ઞાનસ્વરૂપ જે ઉપયોગની
સ્થિતતા—નિશ્ચલતા—તેને પારણ કરનાર, સય પ્રાપ્ત મગ્નર,

અવલોકન કરનાર પુરુષનું પરભાવને વિષે કર્તાપણ નથી. માત્ર સાક્ષિત્વ છે.

વિવેચન—હું ચેતન, પરભાવને વિષે તારૂં કર્તાપણું નથી માટે તેથી વિમુખ થા એમ આત્માએ કરીને આત્માને ઉપદેશ કરે છે. 'અનંપેક્ષાદિ આત્માના જે ધર્મ છે તેથી ઉપજતા આનંદમા મમ્મ, અને ત્રિભુવનવર્તી નકલ સર્વજન અધેતન રૂપ પદાર્થોના તત્વને જ્ઞાનઅધુથી જોનાર, એવા પુરુષનું સ્વાત્મભિન્ન સર્વ પદાર્થોનેવિષે ઉત્પાદ પિનાશરૂપ કર્તૃત્વ નથી; સર્વ જાણ સ્વયમેવ સ્વપર્યાય ધર્મથી ઉત્પન્ન થાય છે. જો આમ હોય તો પદાર્થોના કર્તા કૃતાદિ કેમ હોઈ શકે એવી શંકા નિવારતા અંધકાર કહે છે કે આ કાંઈ આ રીતે ઉત્પન્ન થયું અને આ રીતે નાશ પામશે એમ જે બધું એવો જ્ઞાતૃત્વધર્મ માત્ર આત્માનો છે. પરભાવનેવિષે આત્માનું કર્તાપણું નથી પરંતુ જ્ઞાનરૂપ માત્ર ક્રિયા છે મૃદાદિ સ્વયમેવ પદાર્થરૂપે પરિણમે છે.

परमसनि ममस्य श्रया पौट्टाहिकी कथा ।

કામી ધામીકરોન્માદાસ્ફારા દારાદરાઘ્નચ ॥ ૪ ॥

શબ્દાર્થ—જે પુરુષની પોટ્ટીલિક કથા વિરહતાને પામી-
છે, એવા, પરબ્રહ્મને વિષે મમ પુરુષ કથાં, અને ૮ ૩

વિષયમયતા સંભાર તથા ઓભોભે કરેલા ઉદાર મુખાગાદિ
હવેલાવ કર્યાં.

વિવેચન—ફરીથી પ્રથમવાર તપરેલ કરેછે કે એક એ
વન, આ અવનિ મનોદર છે આમના દુષ્ક ઉં એવી પાંચે વિન
મતો વારા વલ્લ એની નિબળ માર્ગ છે; વિરજનાને પામી મે.
એવા તાલુકા સુવિશુદ્ધ મેનતરવતપનેવિરે મળ્ય પુરુષ કયા.
એને સુવર્ણથી ઉપજ્જો વિવનને વિમલ કયા, અર્ધાન એવા
પુરુષને વિવનને વિમલના યામજ નદી અને આંતર્ય કરેલા
અનેકપાત હવેલાવ મુખાગાદિ પ્રતોષાદર ક્રિયા તે પલ્લ
કયા અર્ધાન, અર્ધ અને કામનેવિરે નિરિજાતપલ્લ કોનામી
અ. વાગુભે તેને અવન કરી મારી તથા

વરોદેશના વિશુદ્ધ થાં ભાગે વર્ણવશાદિતઃ ।

આવિતા વરવશાદી એન્ને પ્રકુલ્ય મુખવં ॥ ૧ ॥

કે અર્થ—વરવશાદિતઃ પુરુષનાં, અવનના વર્ણવના
અર્થના અર્થ, તેનેવરવતો વરુક તે ૧.૧૧ પુરુષનો
હવે ૪

વિવેચન—એકે અર્થથી અર્ધાં એને કયાને અર્ધે અર્ધ
પુરુષે એકેવરવતો વરુક અર્ધવરુક—એમો વરવશાદિ તપરે તે

એલેક્સાન્ડર-સ્વચિત્તમુખસાબદ્ધપ્રચાર-તેનો વિવિધ ઉપચય-
પુષ્ટિ-જેઠે મહાવીરમુખે પાંચમાં અંગમાં કહેલી છે તે
ઉપર પ્રકારે પરબ્રહ્મને વિષે મગ્ન પુરૂષની હોય છે. માતાદિ
વર્ણાવત્કથા દ્વારાનિઃ સર્વે જ્ઞાતિઃ સર્વે દેવેભ્યઃ ઉત્તમં
દર્મ, વિસ્તારતા બધી પાંચમા અંગમાંથી વિશેષ લખ્યું
નથી.

જ્ઞાનમપ્રમ્ય ચચ્છર્મ તદ્ભક્તું નૈવ શરયતે ।

નોષમયં પ્રિયાશ્ચંદ્રે નાપિ તથાંદનદ્રવૈઃ ॥ ૬ ॥

સાધાર્થ—જ્ઞાનને વિષે મગ્ન પુરૂષનાં મુખનું વર્ણન થઈ
શકે તેમ નથી. પ્રિયાના આલિંગનની સાથે અને પ્રતિદ
ચંદનના રસની સાથે તેની ઉપમા થઈ શકે તેમ નથી.

વિવેચન—પૂર્વોક્તલક્ષણ જ્ઞાનમાં મગ્ન એવા પુરૂષના
સર્વશ્રમત્યક્ત મુખનું દશરો જિન્દાથી વર્ણન કરવાને અર્થ
અશકત હીએ. દેવાગનાના આલિંગનથી થતા મુખની
સાથે તેની ઉપમા થઈ શકે નહીં, તેમજ ચંદનના રસથી
ઉપજતા મુખની સાથે પણ તેની સરખામણી થઈ શકે નહીં,
કારણકે જ્ઞાનનું મુખ સ્વાધીન છે, સ્વાભાવિક છે, કદ
રહિત છે, અને બીજું મુખ તેથી વિપરીત છે. પરબ્રહ્મથી
પ્રાપ્તને મુખી માનનાર અકર્તૃ એક ક્ષણમાં રંક થઈ જાય

અને જેની ચાલ્ટી શબ્દથી અનુતને ઊંટેઉં જોવા સુખ
અને ધ્યાનમાં મળે એમાંને નમસ્કાર છે.

વિવેચન—સ્વપરનેવિષે દિનકારી જ્ઞાન, અને ધર્મ-
જ્ઞાન અને શુદ્ધધ્યાન જે કે કમના પનનું દહન કરેઉં એવ.
ધ્યાનને વિષે મળે, એવા એમાંથીનું મારો નમસ્કાર છે તે
માર્ગીયર કેવા છે તેા અંચકાર દહે છે કે જેની દહિ-નેયમ-
કારણ-માર્ગી કૃષ્ણાદ્વીપી મેય વરશે છે અને વળી સદુપદે-
કમ જેની વાળું અનુતછટાની પૃષ્ઠ કરેછે.

સ્થિરતાદશમ ॥ ૧ ॥

વત્સ કિં ચંચલસ્વાંતો ખ્રાંત્વા ખ્રાંત્વા વિપીદસિ
નિર્ધિં સ્વસન્નિષાદેષ સ્થિરતા દર્શયિષ્યતિ ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ—હે વત્સ, ચંચલ અનપરિણામવાળો હોઈને
(સુખનેસાદ) અમળ કરીને યાનારે કલેશ પામીછે ?
(કારણ કે) તે (સુખદ્વીપી) અજ્ઞનો સ્થિરતા તારી
પામેજ બતાવશે.

વિવેચન—દ્વિતીય અષ્ટકમાં મુનતાનું સ્વરૂપ બતાવ્યું.
સ્વસ્વજ્ઞાપમાં સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરે સતે છવ મળતા પ્રાપ્ત

અંતર્ગત મહાશયમસ્થિર્યં યદિ નોદૃતમ્ ।

ક્રિયાપથસ્ય કો દોષસ્તદા ગુણમયછતઃ ॥ ૪ ॥

શબ્દાર્થ—અસ્થિરતા રૂપી હૃદયગત મહાશય જો તે
કો નાંખ્યું નથી તો શુભ નહીં કરનાર ક્રિયારૂપી આપધનો
હોય ?

વિવેચન—હો યોગિન્ ખુદયે નિયત અસ્થિર પરિ-
ભ્રમ રૂપ મહાશય જો ઉખેડી નાંખ્યું નથી તો સ્વફલ સિ-
દ્ધિને નહીં આપનાર આવશ્યકાદિ ક્રિયારૂપી આપધનો નિત-
લ હોય નથી; હોય તો અસ્થિરતા રૂપી શયનોજ છે અને
પ્રાપ્તિની સિદ્ધિ થતી નથી. હોય તો પ્રમાદનોજ છે.

સ્થિરતા વાહ્યનઃકાર્યેષામંગાંગિતા ગતા ।

યોગિનઃ સમશીલાસ્તે ગ્રામેડરણ્યે દિવા નિશિ ॥ ૫ ॥

શબ્દાર્થ—જો યોગીની સ્થિરતા વચન, મન અને ક્રિયાએ
સીને અંગાંગિત થયેલી છે તે યોગીઓ શહેરમાં તેમજ
અરણ્યમાં દિવસે તેમજ રાત્રિએ સ્વભાવ પરિણામી હોયછે.

વિવેચન—સ્થિરતાનું ફલ યતાવતા અંધકાર કહેછે
કે વાકુ એટલે વચનબ્યાર, મન એટલે માનસિક વ્યા-

મૂઢતા-હું એટલે હું દેવદત્ત આ ધનાદિનો સ્વામીનું. મમં
એટલે આ દ્રવ્યોદિ માફું છે. મંત્ર એટલે દેવતાએ અધિષ્ઠિત
અમુરાવતી. હું અને માફું એવો જે મોહનો મંત્ર છે તે
કેવો છે તે કહે છે. જમદાગ્નિયજુત્ત્વં સર્વ વિશ્વવાસી છપ ગ-
ણની જ્ઞાન અમુને વિકલ કરેછે, સ્વરૂપને દેખી ન શકે એવા
અભાવવાળી કરેછે. અને નકારપૂર્વક તેજ મંત્ર-હું આ વ-
નુએનો સ્વામી, સંજાંધી, નથી. આ ધનાદિ માફું નથી
તે રૂપી મંત્ર-દ્રવ્યગત મૂઢ સ્વભાવને કાઢી નાંખનાર પૂર્વોક્ત
મંત્રને પ્રતિષ્ઠ, તેનો વિનાશ કરનાર પ્રતિમંત્ર પણ તેજ છે.
અહંમમ આ મોહનો મંત્ર છે. જાહંનમમ એ મોહનો છતનારો
મંત્ર છે. સ્વપર સ્વરૂપદર્શી જ્ઞાનેત્રને વિમલ કરેછે.

શુદ્ધાત્મદ્રવ્યપેરાઈ શુદ્ધજ્ઞાનં ગુણો વય ।

નાન્યોઽઈ ન સમાન્યે ચેત્સ દોમોદાસમુરરણમ્ ॥ ૨ ॥

શબ્દાર્થ-હે ચેતન, હું શુદ્ધાત્મ દ્રવ્ય નું, શુદ્ધજ્ઞાન
મારો ગુણ છે. હું અન્ય નથી, અન્ય મમ નથી, આ મોહને
છતવાને લીધે શય છે.

વિવેચન-હું કોણ તે કહેછે. સકલ કર્મનલ સદ્દિન
નિવિકલ્પ વિમલ એવું આત્મ દ્રવ્ય અનુત્પત્ત અવિનાશી
ચેતન્ય સત્તા માત્ર જનુ તેજ હું નું. મારો ગુણ એ છે ને

ઉ. જેમકે તમારો કહેલો, જ્ઞાનપણ સિદ્ધ થતો નથી. કારણકે વસ્તુ અનિત્ય છે અથવા સૂક્ષ્મ છે માટે. અનિમિત્ત એટલે અનિર્ધારિત પદાર્થ જેમકે અંગુષ્ઠના કડકા જેટલો માત્રજ આત્મા છે ને ગર્ભાશયમાં ત્રીજે મહિને જન્મ ઉપજે છે. આવી રીતનું જે કમન એવા વાદ પ્રતિવાદ અને અનિમિત્ત પદાર્થને શાશ્વતા ધણા અભ્યાસથી અથવા પ્રજ્ઞાતિશયથી કહેનારા, પારમાર્થિક સ્વરૂપનો પાર પામતા નથી. કોની પેઠે તો કહે છે કે જેમ ધાંચીનો બળદ ગમનનો પાર પામતો નથી તેમ, કશું છે કે:—

પટે પાર કહાં પામવો, મિટે ન મનકી ખ્યાસ.
જયુ' કોદહુ કે બેલકો, ધરહી કોસ પચાસ,

સ્વદ્રવ્યગુણવર્ણાયચર્ણા વર્ણા પરાન્વયા ।

ઈતિદત્તાત્મસંતુર્ણુર્ણુષ્ટિજ્ઞાનસ્થિતિર્મુનેઃ ॥ ૬ ॥

શબ્દાર્થ—સ્વદ્રવ્યગુણ વર્ણાયની વર્તના તેજ સર્વોત્તમ છે અને પરની અપ્રધાન છે આ પ્રમાણે આત્માને વિષે જેણે સંતોષવૃત્તિ ઉપજાવી છે તેવા મુનિની સંક્ષેપરૂપ મુદ્ધિજ્ઞાન છે.

વિવેચન—વાદબુદ્ધિ પાંડિત્ય દર્પ તણને પરમાર્થઆહી-જ્ઞાનમાં પ્રચુર ઉદયમવંત ધાઓ તે કહે છે. આત્મા પોતેજ દ્રવ્ય છે સકલગુણવર્ણાય પારવાધી, અથવા અસંખ્ય પ્રદેશ-

શબ્દાર્થ—સ્વયંભૂરમણની હોહ કરનાર, વર્ષન સ્વભાવ-
વાળા સમતારસમુદ્ધ મુનિની ચરાચર જન્મતૃપ્તિ હોઈની
સાથે સરખામણી થઈ શકે નહીં.

વિવેચન—સ્વયંભૂરમણ એટલે સર્વ સમુદ્રમાં ઉદ્ભવે,
સર્વથી વિશાળ અગાધ સમુદ્ર તેની સાથે જે હોહ કરે છે,
અને વળી વર્દનથીયે હોઈને તે સમુદ્રની બરાબરી કરે છે,
તિરસ્કાર કરે છે, એવો જે સમતારસ-સર્વતુલ્ય વૃત્તિરૂપ-
પ્રવાહ-તેથી જે સંમુદ્ધ છે એવા મુનિની તુલ્ય સ્થાવર જ-
નમાત્રમક જનવચને વિષે હોઈપણ વસ્તુ-દેવેન્દ્રાદિ-પણ
નથી. કારણકે એવા મુનિ સર્વ દુઃખથી રહિત છે.

અમયુક્તમુષામિત્તં યેષાં વક્ત્રં દિનં પનઃ ।

કદાપિ તેન દદ્યન્તે રાગોરગવિષાંવિધિઃ ॥ ૭ ॥

શબ્દાર્થ—જેનું મન અહોરાત્રિ સમતા બતાવનાર
મુવચનરૂપી અમૃતથી સિંચાયેલું છે તે રાગરૂપી સર્પના
ઘેરની ઉંમિથી કદાપિ કલેશ પામતા નથી.

વિવેચન—શાંત સ્વભાવના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરનાર
સર્વજ્ઞ પ્રાકૃત શાશ્વત સુખાવિત વચનો રૂપી અમૃતથી-
અજરામરત્વ પ્રાપ્ત કરાવનાર અમૃતથી-જેનું મન સિંચા-
યેલું છે, એવા યોગીને રાગરૂપી સર્પના ઘેરના કલેશો

આધીભૂત એવો જે અંતરાત્મા, નિજગુણનાં સ્વાદનો વિલા-
સી, તેણે કરીને પૂર્ણ થયો છે અભિલાષ જેનો એવો થા.

આત્માનંવિપવૈપાશૈર્ભવવાસપરાક્રમુલમ્ ।

ઇદ્રિયાણિ નિરગ્રન્તિ મોહરાજસ્ય કિંકરાઃ ॥ ૪ ॥

અર્થ—ઇદ્રિયોરૂપી મોહ રાજના કિંકરો ભવવાસથી
પરાંમુખ આત્માને વિષયરૂપી પાશથી બાંધે છે.

વિવેચન—ઇદ્રિયોની નીચ જાતિ જાણીને અને તેનો સંગ
આત્માને અહિતકારી જાણીને તેનો પરિહાર કરવાને ઉપદેશ
દેતાં અધિકાર કહે છે. મોહ એટલે મોહનીય કર્મ, તે રૂપી
સકલ કર્મરૂપી પ્રભનો રાજ, નાયક, તેના આકર-નીચ
દાસરૂપ યોગાદિ પાંચ ઇદ્રિયો, તે જન્માદિ કિલ્લ અનેક
દુઃખથી ભરેલા સંસારમાં સ્થિતિ કરવા પ્રત્યે વિમુખ થયેલા
આત્માને શબ્દાદિ વિષય રૂપ પાશથી બાંધે છે. ભાવાર્થ એ છે
કે વિષયાભિલાષ કર્મ આધીન છે અને નીચ ઇદ્રિયો તેને
(અભિલાષને) આધીન છે. ઇદ્રિયો વિષયાભિલાષથી થયેલા
પાપકર્મ રૂપી રજ્જુથી આત્માને બાંધે છે, ચાર શક્તિને
વિષે જમણુ કરાવે છે.

ગિરિમૃત્તનાં ધનં પશ્યન્ પાવર્તીંદ્રિયમોહિતા ।

સનાદિનિષર્નઘ્નાનં ધર્નપાર્શ્વે ન પશ્યતિ ॥ ૫ ॥

શબ્દાર્થ—ઇદ્રિયથી મોહિત થયેલો પર્વતની માત્ર
ધનરૂપે જોઈને ડોકે છે. અનાદિ નિધન જ્ઞાનરૂપી ધન
સે છતાં જોતો નથી.

વિવેચન—ગ્રોત્રાદિ ઇદ્રિયથી તદ્વિષયસુખ પ્રાપ્તિ
અર્થે વ્યાકુલ થયેલો અવિવેકી મૂઢ પર્વતની માટીને કાં
રત્નાદિ ધનરૂપે જોઈને સ્વચ્છનાદિને તજીને તે લેવાને વિદેશ
જાય છે. અને તે ઇદ્રિયોથી મોહિત થયેલો ઉત્પત્તિ વિ
રાહિત અનાયનંત રિયતિરૂપ જ્ઞાનધનને—અનંત કાલ સુ
નિર્વાહ કરવાને સમર્થ એવા દ્રવ્યને—સમીપ છતાં જો
નથી. તૃષ્ણાતુરજનો નાશવંત દ્રવ્યને માટે કેવાં કેવાં
પદો સહન કરે છે તે કહે છે.—

વત્ષાતં ત્રિષિશંકયા સિતિતલં ધ્યાતા ગિરેર્ધાનવો
નિર્મીર્ણઃ સરિતાં પતિ નૃપનયો યત્નેન મંત્રોપિતાઃ ।
મંથરાપનતરારેણ મનમા નીતા સ્વશાને નિશા
પ્રાપ્તઃ કાળવરાટઘોષિ ન યથા હૃષેઽધુના મુષ માર્

ઉપાધ્યાય અન્યત્ર કહે છે—ભુજો ૫૬ ૨૫ મુ.

ઝોરનકી જન કરત ચાકરી, દૂર દેશ પામ પામે,
અ તરવામી ધ્યાને હોયે, વેતો અપને પામે .

અબમે' માથે સાહિબ પાયો ॥ ૩ ॥

વળી કહે ઉ-ભુજો ૫૬ ૩૬ મું.

ધર્મસિદ્ધિ નવનિધિ હે ઘટમે', કદા કુંદત જઈ કારી હો,
જય કહે ચાંતમુધારસ આખ્યો, પૂરનબ્રહ્મ અબ્યાચી હો. ॥૧૧॥

પુરઃ પુરઃ સ્ફુરતૃણા મૃગતૃણાનુકારિણુ ।

ઈંદ્રિયાર્થેષુ ધાવન્તિ ત્યક્ત્વા જ્ઞાનામૃતં જઢાઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ—જ્ઞાનરૂપી અમૃત તણને જડ પુરૂષો અધિક
અધિક બગ્ગત થતી તૃષ્ણા છે જેમાં તે રૂપી મૃગતૃષ્ણા
જેવા ઈંદ્રિય અર્થને વિષે દોડે છે.

વિવેચન—જડમતિ શું કરે છે. એક તો બોધ જેને યથો-
તથી એવા મૂર્ખશિરોમણિ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવામાં મુખ્ય અંગ
બૂત જ્ઞાન-સકલ પાપરૂપી રોગનો નાશ કરવાને અમૃત સ-
માન, તેને તણ દે છે. બીલું શું કરે છે. ઈંદ્રિય અર્થને વિષે
શબ્દાદિ વિષયને વિષે અને તેના નિમિત્તબૂત ધનાદિને વિષે-
રાજાતુર ચર્ચ દોડે છે. ઈંદ્રિય અર્થ કેવા છે તે કહે છે જેમાં
પ્રાપ્તલાભથી અધિક અધિક ઇચ્છાવાળી તૃષ્ણા થાય છે,
અને તેથી મૃગતૃષ્ણા જેવા છે. શ્રીમ્મ જ્ઞાતુમાં ગમ્યાનહે
જલ રહિત રથલમાં રવિકિરણોથી અંતર્ય યથેચ્છી બુમિની
ઉજ્જ્વલા જે જલસમાન દેખાય છે તે મૃગતૃષ્ણા કહેવાય છે.

દક કહે છે. સંયમાત્મા, સંયમ એટલે નિજભાવને અભિમુખ
સર્વ વિભાવ નિવૃત્તિ પામ્યો છે એવી આત્માની પરિણતિ તે
રૂપી આત્મા છવ. તે શું કરે છે તે કહે છે. શુદ્ધ એટલે મિ-
શ્ચાત્વ, સંશય, વિપર્યાય, અનમ્યવચ્ચાયાદિ દોષરહિત એવો
ઉપયોગ, બેદજ્ઞાન પરિણતિ, તે રૂપી સકલ ઇદના સંપાદક
નિજપિતા અને આત્મરતિરૂપ સ્થિર પરિણતિરૂપી બાલ
છવનું પરિપાલન કરનાર માતા, તેમને દુઃ સખું છું, તેમ-
નો આશ્રય લઉં છું. માટે હે જન્મદેતુ લૌકિક પિતામાતા
માતામાં પુત્રત્વ નિશ્ચયે કરીને તજી ધો. મૃત્યુકાલ પર્વત
નિર્વાહકત્વનો અભાવ છે માટે તેના ત્યાગ કરવો મુક્ય છે.
આ શ્લોકનો ભાવાર્થ વક્ત્રમાણુ કયા ઉપરથી જાણવો.

એકદા જરાત હોત્રમાં મમથ દેશને વિષે સુવપ્રા નગરીમાં
ન્યાયવિધિમાં કુશલ મનુજોનું દમન કરનાર વજ્રજંથ
નામનો મદ્ધિપતિ રાજા કરે છે. અને ધારિણી નામની તેની
રાણી છે, અને દેવકુમાર જેવો સુંદર મુજાનુ નામનો તેમનો
કુમાર છે. હાવણની લીલાના વનરૂપ યોવન પ્રાપ્ત થયે ચતે
સ્વભાવથીજ તે જિન પૂજમાં, ગુરૂપંદનમાં, જૈનધર્મમાં
તત્પર થયો. પિતામાતાએ રૂપ, હાવણ, સીલપાલી સો
કન્યાઓની સાથે તેનો વિવાહ કર્યો. તેમની સાથે વિવધમુખ
તે મુખાનુ લોગવતો હવો. ત્યાં એકદા અનેક કેવડી અનેક

કરો. સર્વ સંશયનો ઉદ્ધ કરનાર જગવાન હું તમીને જતા-
 વીશ. એમ જોણનો પોતાની સ્ત્રીઓની સાથે વનમાં ગયો.
 જગવાનના અનિશ્ચય જોઈને સ્ત્રીઓને કહેવા લાગ્યો કે ત્રિ-
 ભુવનના જનને અમનકારી, સર્વ દેવેન્દ્રો જેના અશ્વક્રમણનું
 વંદન કરેછે એવા બીજા કોઈ જગત્ને વિષે છે? આવી રીતે
 હાંપન થયેલાં જિનેશ્વર જગવાનને જોઈને પ્રકુલ વદન ધર્ષ
 કરીને કહેવા લાગ્યો. અહો આજ મારો પુરુષાપુર હૃદીજૂલ
 થયો, મારા શરીરમાં આજ અમૃતની વૃદ્ધિ ધર્ષ; જેથી શ્રી
 વીતરાગના મને દર્શન થવા. આ પ્રમાણે ઉદ્ધાસ પામનો
 જ્યારે પાશ અલિંગમપૂર્વક જગવાનના પાદદ્વયનું વંદન કરી
 સ્તવન કરેછે ત્યારે ચારિત્રમોહનીયતા દ્વયોપશમથી વિરતિ
 પરિણામવાળો. ધર્ષ તે કહે છે હે નાથ, હે અશરણશરણ,
 મહાસાર્થવાદ, જગ શુભ્રના નિર્વામક, મને સામાયકના સ્પ-
 ર્શનો ઉપદેશ કરો, જેથી હું મારા કંવાયનો ત્યાગ કરું.
 આ પ્રમાણે કઠાપછી જગવાને સામાયકનો ઉપદેશ કર્યો;
 અને તે મુલ્કીને મત મદ્ધજ કરી તે કુમાર ધમજ થયે. અને
 તેજ જમતે આયુઃકાય થવાથી મરણ પામ્યો. તે કુમારના
 માતાપિતા પોતાના મુતને મરણ પામેલો જોઈને વિલાપ
 કરવા લાગ્યા. તે મુલાનુનો સુષમરીને દેવતા થયો અને
 અવધિજ્ઞાનથી માતાપિતાનો વિલાપ જાણીને શીઘ્રપણે

ચેત રત્નત્રય પરિણામ, તેને કરીને ત્યાગવિશેષ-પ્રાપ્ત કરીને, સેવના, દેવ, શુદ્ધ, ધર્મઆશાપનાદિ શુદ્ધગથી ઉદ્ભવ પામેલા જે શાયોપશ્યમિક એટલે શાસ્ત્રમોદનીયાદિ કર્મનાં વિપાક ઉદયના નિરોધરૂપ મિશ્રભાવથી યથેતા જે કૃત્યદૂરજ્ઞાન શાસ્ત્રરૂપ ધર્મ તે પણ ચેતની પ્રરૂપને તત્ત્વાયોગ્ય ઉ-કારણ કે તે પણ કિંચિત્ અશુદ્ધ છે કાદિ સાંત ભાવથી યથેષા છે. કહ્યા શુદ્ધરથાનકથી તેરમા શુદ્ધરથાનક શુધીના છયો અને શ્રેણિગત પ્રરૂપને માટે આ ઉપદેશ છે. સામાન્યને માટે નથી.

મુદ્ગલં સ્વરૂપ નાંદેતિ શિષ્યામાત્મ્યેન ચાવતા ।

આત્મતત્ત્વપ્રકાશેન તાવન મેઘો મુદ્ગલયઃ ॥ ૬ ॥

શબ્દાર્થ—જ્યાં શુધી આત્મતત્ત્વ પ્રકાશે કરીને પોતે પાતાને શિષ્યા આપે એવા શુદ્ધત્વને પામના નથી ત્યાંશુધી ઉત્તમ શુદ્ધની સેવા કરવી.

વિવેચન—આત્મતત્ત્વ પ્રકાશ એટલે જીવના પરમાર્થ સ્વરૂપની રચના. વળી શિષ્યાસાત્મ્ય. શિષ્યા એ પ્રકારની છે. (૧) બહુશિષ્યા તે દશ પ્રકારના યતિધર્મનું અને ૧૮ જીવનિકાયાદિનાં સ્વરૂપનું બ્રહ્મનું (૨) આસેવના એટલે તે પ્રથમ કહેલા વતાદિકનાં પરિપાલન વિ

આચાર, અને અકરણવીર્ય પ્રાપ્તિ મુખી વીર્યાચાર ઇદ્ર છે. ત્યાં મુખી પૂર્વોક્ત આચાર પાળવા યોગ્ય છે. ત્યારપછી સ્વસેવન દ્વ આપેલાં એવાં તે ધરે આવી પડેલાં આ પછી વાદનની જેમ સ્વયમેવ નિવર્ત થાય છે. પુનઃ નિવિક્ષપત્યાગ. નિવિક્ષપ એટલે ગયો છે તારતમ્યરૂપ સેદ-પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ, પોર્ણલિષ્ઠ અને અપોર્ણલિષ્ઠ, પ્રમત્ત અને અપ્રમત્ત, સ્વકપાય અને નિકપાય, સાબિલાય અને નિરભિલાય આદિ જાનાદિને વિષે પ્રકાર જે ધર્મી એવો ત્યાગ-વિભાવ પરિહાર-પ્રાપ્ત થયે અને, વિક્ષપો-પૂર્વોક્ત સેદો-ઉપજતાજ નથી. આવશ્યકાદિ ક્રિયા પણ નથી કારણકે તે ક્રિયાનું પ્રયોજન સમાપ્ત થયું છે. ત્યાગ જે પ્રકારના છે (૧) સવિક્ષપત્યાગ એટલે બાહ્ય ત્યાગ. દાખલા તરીકે અમુક કાળમુખી શિયળ પાળવું અમુક દિવસ મુખી લીલોતરી ન ખાવી વિગેરે. (૨) નિવિક્ષપત્યાગ એટલે સર્વ વિભાવથી નિવૃત્ત એવો આત્મા તેને વિક્ષપ ક્રિયાનું પ્રયોજન નથી.

યોગસદ્વ્યાસતત્સ્ત્યાગી યોગાનપ્યસ્તિભાસ્ત્યજેત્ ।

इत्येवं निर्गुणं ब्रह्म परोक्तमुपपद्यते ॥ ७ ॥

શબ્દાર્થ—યોગચન્ન્યાસથી, મુનિ સમસ્ત યોગ સેદને પણ તજે. આ પ્રમાણે પરમેશ્વર નિર્ગુણ બ્રહ્મ થાય છે.

क्रिया विना ज्ञान नदिं कर्तुं, क्रियया न विदुषां ॥ १ ॥
 क्रियाज्ञानं द्विजं मिलनं वदन्तु हि, कविः कदाचन कलकालीनः
 परममुक्तं वैनं कर्त्तुं इति दैवम् ॥ २ ॥
 यथा नैवेद्यार्थं दद्यात् तं श्रुत्वा परमात्मनः
 वदन्तु भोक्तुं नदिं कर्त्तुं न तदा न भवति वास्तवम्
 अहं एव ह्यस्य कर्त्तुं न विदुः किं हि दैवम् ॥ ३ ॥
 यथा नैवेद्यार्थं दद्यात् तं श्रुत्वा परमात्मनः
 वदन्तु भोक्तुं नदिं कर्त्तुं न तदा न भवति वास्तवम्
 अहं एव ह्यस्य कर्त्तुं न विदुः किं हि दैवम् ॥ ४ ॥
 यथा नैवेद्यार्थं दद्यात् तं श्रुत्वा परमात्मनः
 वदन्तु भोक्तुं नदिं कर्त्तुं न तदा न भवति वास्तवम्
 अहं एव ह्यस्य कर्त्तुं न विदुः किं हि दैवम् ॥ ५ ॥
 यथा नैवेद्यार्थं दद्यात् तं श्रुत्वा परमात्मनः
 वदन्तु भोक्तुं नदिं कर्त्तुं न तदा न भवति वास्तवम्
 अहं एव ह्यस्य कर्त्तुं न विदुः किं हि दैवम् ॥ ६ ॥

स्वानुक्त्यां विद्या काले ज्ञानपूर्णावस्थाते ।

मदीयं स्वयंकाशांती नैव पूर्णोदकं यथा ॥ ७ ॥

यथा नैवेद्यार्थं दद्यात् तं श्रुत्वा परमात्मनः
 वदन्तु भोक्तुं नदिं कर्त्तुं न तदा न भवति वास्तवम्
 अहं एव ह्यस्य कर्त्तुं न विदुः किं हि दैवम् ॥ ८ ॥

यथा नैवेद्यार्थं दद्यात् तं श्रुत्वा परमात्मनः
 वदन्तु भोक्तुं नदिं कर्त्तुं न तदा न भवति वास्तवम्
 अहं एव ह्यस्य कर्त्तुं न विदुः किं हि दैवम् ॥ ९ ॥

ક્રિયા ગિના જ્ઞાન નહિં કલદુ, ક્રિયા જ્ઞાન બિનુનાંદી ॥
ક્રિયાજ્ઞાન દોઢા મિલન કરતુ રે, જ્યોં જલદન જલનાંદી ॥
પરમશુદ્ધ જન કહો કયો હાવે ॥ ૮ ॥

વળી તેઓએ કહ્યું છે. શુઓ પદ માનમું.
પછે મોક્ષ કરે નહિં કરણી, દોઢન મમતા વાકિર્મ
અહે આંધ જયું જલનિધિ નરવો, બેઠો કાળુનાડમે ॥ ૨ ॥
વળી તેઓએ કહ્યું છે. શુઓ પદ છત્રીનમું.
જયું કોહિતાડ જલમે પેન્ની, દાધ પાઉ ન રહાવે,
જ્ઞાનસેતી કિંચિ સખ લાગી, યું અપના મન ગાવે ॥
મખલયા છાક મોદ મદિનકો ॥ ૫ ॥
રહે પામકોઉ શિર જાંધે, પહિરન નહિ લંબોટી,
સદ્શુદ્ધ પાસ ક્રિયા બિનુ શિખ, આનમ જાતયું બોટી ॥
॥ નખલ ૦ ॥ ૬ ॥

સ્વાનુકૂળાં ક્રિયાં કાલે જ્ઞાનપૂર્ણોપવેશતે ।

પ્રદીપઃ સ્વપ્રકાશોઽપિ મૈત્ર પૂર્વ્યાદિકં યથા ॥ ૩ ॥

સાબ્દાર્થ—સપ્રકાશ પ્રદીપ જન નેલ પૂર્વીઆદિની અ-
પેક્ષા કરે છે તેમ જ્ઞાને કરીને પૂર્ણ એવો પણ સ્વઅનુ-
કૂળ ક્રિયાની અપેક્ષા કરે છે

વિવેચન—વતમાન અવગરને વિષે કેવલ જ્ઞાને કરીને
પૂર્ણ એવો કેવલી પણ પાતાને ઉચિત ધર્મોપદેશ. વિહાર

યોગનિરોધ, ચેતેશ્વ મમનાદિ સ્વયોચ્ચ ક્રિયાનું આલંબન કરે છે. કારણકે પ્રૌઠ્ય ક્રિયાવિના ચેષ રહેલાં કેવલીના કર્મ પણ હાય પામતા નથી. તેા ઉદ્ધરણનું શું કહેવું હવે દૃષ્ટાત કહે છે કે પ્રહીપ પાતે ઉદ્યોતવાળો છતાં તેણે પૂરવાની અને વાટ વગેરેની અપેક્ષા કરે છે, તેવી રીતે જ્ઞાન પણ મોક્ષ સાધવામાં સહકારી ક્રિયાની અપેક્ષા કરે છે.

बाह्यभावं पुरस्कृत्य ये क्रियाव्यवहारतः ।

बद्धने कबलक्षेपं विना ते तृप्तिकांक्षिणः ॥ ४ ॥

શબ્દાર્થ—ઉચિત ક્રિયાના વ્યવહારને જે બાહ્યભાવપદ્યે પ્રફેલે તે, સુખમાં કબલનો પ્રક્ષેપ કર્યા સિવાય તૃપ્તિની ઇચ્છા રાખે છે.

વિવેચન—જે પોતાને પંડિત માનીને, પ્રૌઠ્ય ક્રિયામાં મુનિઓનું જે પ્રવર્તન, તેથી બાહ્ય, એટલે અનાત્મીય, પુણ્ય બંધાદિરૂપ ભવિષ્યમાં મળવના દેવસુખાદિ, તેની જે પ્રફેલ્યા કરે છે, ક્રિયાથી શું જ્ઞાન છે એ પ્રમાણે કહી ક્રિયાને વિષે નિરાદર થાય છે; માત્ર જ્ઞાનથીજ મોક્ષની અભિલાષા રાખે છે, યથાર્થ જ્ઞાનથી રહિત અણવા. સુખમાં અન્નાદિનો પ્રક્ષેપ કર્યાવિના સુધાની તૃપ્તિ ઇચ્છનાર છે

વિવેચન—તતઃ એટલે પૂર્વોક્ત હેતુથી; છુવના અધ્ય-
વસાય હાનિની શુદ્ધિહેતુથી, જ્ઞાનાદિ જે ગુણ, તેની અર્થ
શુદ્ધિને માટે અથવા પૂર્વપ્રાપ્તશુદ્ધિની હાની ન થાય તે
માટે, સુમુદુક્રિત ક્રિયા આવરે. એક એટલે આરોહ અવ-
રોહના અભાવથી, મોહના અભાવથી, હ્રમેશાં એક પ્રકાર છે
જેનાં એવું સંયમસ્થાન, અધ્યવસાયસ્થાન, કેવલ જ્ઞાનીઓ
નું જ રહે છે. પરંતુ જોબનું નહીં કેવલજ્ઞાનીઓની નિરંતર
અનવશિષ્ટ એક પારબ્રહ્મધારા હોય છે, તેથી તેમને ક્રિ-
યાનું પ્રયોજન નથી.

યજ્ઞાન્નુષ્ઠાનનોમંગલક્રિયામંગલનિમંગલિત ।

સંયમ જ્ઞાનક્રિયામંદમુમિરાનટાવિચ્છલ્લા ॥ ૮ ॥

સાપ્તાયં—(જિનેશ્વરના) વચન અનુદાનથી અસંગ
ક્રિયાની સંગતિ પ્રાપ્ત કરે છે જ્ઞાતદે કરીને વિનય તે, જ્ઞાન
અને ક્રિયાની અભેદભાવ છે.

વિવેચન—વચઃ એટલે જિનેશ્વરના મુખારવિંદમાથી
નિકળેલા વચનરૂપ જિનાગમ. તેને અનુસરીને ઉક્તક્રિયાનું
કરવું તે ક્રિયા કરવાથી અસંગ એટલે આત્મજન સંગરહિત
મહત્ત્વ, સ્વમંવદનરૂપ એવી જે ક્રિયાપ્રતિ તેની યોગ્યતા
પ્રાપ્ત કરે છે. પરમાત્મદે કરીને વિનય એવી અસંગ ક્રિયા
તે જ્ઞાન અને ક્રિયાની અભેદબુદ્ધિ બતાવે.

તા અનુભવીને, સર્વોત્કૃષ્ટ તૃપ્તિને-સર્વ ઇચ્છાની નિરત્તિ-
ને-પામેઉ.

સ્વપૂર્ણેવ નૃસિંધેશકાલમવિનશરી ।

જ્ઞાનિનો વિષય કિં ઠર્યેર્ધરેનૃસિરિત્તરી ॥ ૨ ॥

સાબદાર્થ—જ્ઞાનીને સ્વચ્છેદીન જે વિરક્તાદિ આધિની
અવિનશરી તૃપ્તિ યાચેતો જે નાશવંત તૃપ્તિને ઉપભો-
ગનાર છે તે વિષયોથી શું ?

વિવેચન—યથાર્થ વસ્તુસ્વરૂપના અણુનારને નિરુપદ-
ત્વાદિ ધર્મે કરીને સર્વકાલસ્થાયી, અવિનાશી, ઇચ્છાનિર-
ત્તિ યાચે તો વિનાશ થીલવાહી, અવપકાદિ રહેનારી તૃપ્તિ-
ઇચ્છાનિરત્તિ-જે કે પૂર્વોક્ત સાબદાર્થિ વિષયોથી યાચેતેનું
શું પ્રયોજન છે. ? જુઓ ૫૬ પાંચમું.

પુર્ણવકીતું આસ પદત દે, સોતો સખદિ વિનાસી
તુતો ભિન્નરૂપ હે ઉતતે, ચિદાનંદ અવિનાશી ॥ ચેતન ૦ ॥ ૫૫ ॥

યા સતિકરમાસ્વાદાદ્ભવેનૃસિરર્ગોદિવા ।

સા નર્તિદોષ્ટેષ્ઠાગ વદ્સ્વમાસ્વાદનાદપિ ॥ ૬ ॥

સાબદાર્થ—જેકે આંતરમના આસ્વાદથી જે અતીતિ

દિગ્ધ્રુવ બરને વિષે અભિમાનિની એટલે મોડોદય મિશ્રિત-
અહંતાજ્ઞાન તે અભિમાન; તેથી થતી જે તૃપ્તિ, ખોટી છે
છતાં મનકંટપનાથી ખરી માનેલી માત્ર શાંતિદ્વંષ છે.
શત્રિને વિષે સ્વપ્નમાં જેમ મદ્ધારાજ્યાદિની પ્રાપ્તિ થાય છે.
તેની જેમ અભિલાષની શાંતિ મિથ્યા છે, યથાર્થ તૃપ્તિ કઈ
છે તે હરે છે. આત્મચીર્ય એટલે જીવની સદૃશ શક્તિનો
ઉત્થાસ, તેની વૃદ્ધિ કરનારી અમરદિત અરજાનવાળાની
તૃપ્તિ તેજ ખરી છે-સત્ય છે.

પુદ્ગલૈઃપુદ્ગલસ્તૃપ્તિમિ વાન્મયાત્મા પુનરાન્મત્ત્વા ।

પરતૃપ્તિમપારોપો જ્ઞાનનસ્તથ વૃદ્ધાન્તે ॥ ૫ ॥

શબ્દાર્થ—પુદ્ગલથી પુદ્ગલ તૃપ્તિ પામે છે. અને આ-
ત્મા આત્માથી તૃપ્તિ પામે છે માટે પરતૃપ્તિનો સમારોપ
જ્ઞાનીને થતો નથી.

વિવેચન—હે યતન, દેહ, ઇન્દ્રિય, મન આદિ મૂર્તી-
નાન પુદ્ગલન્ય પદાર્થો, આહાર, વસ્ત્ર અલંકારાદિ પુદ્ગ-
લોથી તૃપ્તિ પામેછે; કારણકે તેઓનો સમાન પર્મ છે પરંતુ
આત્મા—જીવ-અનિચ્છાદિ સ્વાભાવથી સ્વપર્મથી તૃપ્ત થાય
છે. પરંતુ પુદ્ગલથી તૃપ્ત થતો નથી; કારણકે તેમનો વિલક્ષણ
પર્મ છે. ઉક્ત કારણથી જાણ્યો છે વસ્તુસ્વભાવ જેલો

શબ્દાર્થ—મંસારૂપ શાજ્જમય ગૃહમાં રહેતો, સ્વાર્થ પત્થર, નિખિત્ર હોક લેપાય છે. જ્ઞાનચિદ લેપા-તો નથી.

વિવેચન—સ્વાર્થ એટલે પાતાના દેહ, ધનકુટુંબાદિ મમત્વ આવતો જે લોભ તેમાં તત્પર એવો સમરત પ્રા-ણીઓનો સમૂહ શાજ્જમય ગૃહમાં, ભવવાસમાં રહેતો લેપાય છે, પાપકર્મરૂપી પુલિધી દંડાય છે. જ્ઞાનવાન નુનિ લેપાતો નથી બધ હેતુથી બંધાતો નથી.

નારં પુટ્ટભાવાનાં કર્તા કારયિતા વ ન ।

નાનુવંતાપિ ચેતાત્મ જ્ઞાનવાનુ લિપ્યતે કયમ્ ॥ ૨ ॥

શબ્દાર્થ - પુટ્ટ ભાવનો હું કર્તા નથી, કરાવનાર નથી અને તદ્દશુષ્ણ અનુયાયી નથી. આપા જ્ઞાનવાળો આત્મા કેમ લેપાય ?

વિવેચન—પુટ્ટભાવ એટલે પરમાણુથી યથેલા દેહ, કર્મ, વિષયપંચક, મતિ, જ્ઞાતિ, આકાર, યોગાદિ, આવ તંત્રો કર્તા હું નથી. સ્વતંત્ર નિષ્પાદક નથી. હું જ્ઞાનવાન છું, શુદ્ધાત્મા છું. પરભાવ હોવાથી તેઓનો કર્તા નથી. દરેક વસ્તુનું સ્વભાવને વિષે કર્તૃત્વ છે માટે, જોમ ન મા-

નિમયનયની દૃષ્ટિએ અલિપ્ત છે. કર્મરેણુના સંસર્ગ-
રહિત છે. દંબ્યાધિકનયથી તો આત્મા અનુત્પન્નાંવિનષ્ટ,
સ્થિર, એકરૂપ કર્તૃત્વભોક્તૃત્વ રહિત છે. વ્યવહારનયથી જોતાં,
પર્યાયાધિકનયથી લિપ્ત છે. કર્મરેણુથી સંરિણ છે ઉત્પાદ
વ્યયમેવ વતુ હોય છે તેથી શુદ્ધઅશુદ્ધતાથી બદ્ધ, લિપ્ત
કહેવાય છે. જ્ઞાન યોગી અલિપ્ત એટલે શુદ્ધ નિરંજન
આત્મા છે એમ દર્શાવનારી નેત્રથી—શુદ્ધસ્વરૂપનું ધ્યાન
કરતો—આત્માને શુદ્ધ કરે છે, નાગાદિ બંધનનો નિરોધ
કરવાથી કર્મનલરાહત થાય છે. અંત તપ આચર્યકાદિ
ક્રિયામાં પ્રવર્તમાન, હિંત એટલે અનાદિ પ્રવાહિક કર્મ-
મેલથી હું લિપ્ત છું માટે શુદ્ધ થાઉં એમ દર્શાવતી નેત્રે
કરીને મહાભાદ્રાદિ દોષના રોકવાથી વિમલ થાય છે મોટા
દોષની નિવૃત્તિ ક્રિયાના બળથીજ થાય છે. સૂક્ષ્મદોષની
નિવૃત્તિ જ્ઞાનના બળથીજ હોય માટે.

જ્ઞાન ક્રિયાસમાયે ૧૦ સદૈરોન્મ્યાલને દુગોઃ ।

મુદિવાધેદતસ્સ્વય ધર્મેદેવેદસુખવતા ॥ ૭ ॥

શબ્દાર્થ—જ્ઞાન અને ક્રિયારૂપી જીવના નેત્રો સમકા-
લેજ ઉપર છે. ત્રણ મુખિકાએ કરીને એકએકની મું
તા થાય છે.

હિસ નથી એવા શુદ્ધ, શુદ્ધ સ્વભાવી મહાત્માને નમસ્કાર છે.

વિવેચન—અહિસની સ્તુતિ કરતાં સમાપ્ત કરેછે. જ્ઞાનપૂર્વક જે મહાત્માની મત પાલનાદિ ક્રિયા, દોષ એટલે ઇદ્વલોકાશંસા, પરલોકઆશંસા, મિથ્યાત્વ, વિષય, કપાયાદિ તે રૂપ પંક-કાલ્પ-આદિ રૂપ મલ. તેથી જોની ક્રિયા દગ્ધ થયેલી નથી, એવા વિમલ, હેયોપાદેય, જ્ઞાનયુક્ત મન પરિણામવાળા યોગીને-જ્ઞાન, વેદાગ્ય, ઐશ્વર્યવાનને નમસ્કાર છે.

નિઃસ્પૃહાદિકમ્ ॥ ૧૨ ॥

સ્વભાવસામાત્ કિમપિવાસત્ત્વં નાવશિષ્યતે ।

इत्यात्मैश्वर्यमंपक्षो निःस्पृहो जायते मुनिः ॥ १ ॥

શબ્દાર્થ—સ્વભાવ સામથી બીજું કંઈ પ્રાપ્ત કરવાનું રહેતું નથી. માટે નિઃસ્પૃહ મુનિ આત્મઐશ્વર્યથી યુક્ત થાય છે.

વિવેચન—હે પ્રાણી, સ્વભાવસાલ એટલે સમગ્ર સ્વધર્મમય વસ્તુની-નિજ સહજ સ્વરૂપની-આવરણના

રહિતને—ત્રિશુવનને વિષે રહેલી લક્ષ્મીનેા સમૂહ તૃષ્ણ-
તુલ્ય બાંધે છે. કારણ કે તેનું કાંઈ તેને પ્રયોજન નથી. જ્ઞા-
નના આનંદે કરીને તેની સકલ ઇચ્છા સમાપ્ત થઈ છે.

ઉદિન્તિ જ્ઞાનદાત્રેણ રુદ્રાવિપક્ષતાં પુષા ॥

મુજ્જગોર્ષં ચ મૂર્ચ્ચાં ચ દૈન્યં વચ્ચતિ વન્ધ્યજ્ઞમ્ ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ—જુષ પુરૂષો જ્ઞાનરૂપી દાતરૂપી રુદ્રાદિરૂપી
વિપક્ષતાનું ઉદન કરે છે જે લગાનું ફલ મુખયોષ, મૂર્ચ્છા
અને રીનત્વ આપે છે

વિવેચન—જુદ એટલે અપાતમશુદ્ધિને વિષે પ્રવીણ
એવા પડિત પુરૂષો, જે લગાનું ફલ નિષ્પાદકરૂપ ક.ય-પ્રા-
ણીઓને મુખયોષ એટલે વિવંદરૂપી જલની આર્દ્રતાના ત્વ.
ગરૂપ મુખની કારિ-યતા, મૂર્ચ્છા એટલે શૂન્યચિન્તાના, તથા
રીનત્વને આપે છે તે રુદ્રા વિપક્ષતાને ઉદે છે. રુદ્રા એટલે
લોભના ઉદ્ભવથી પ્રાણીને જે પન, વિષયમુખની ઇચ્છા થાય
છે તે રૂપી વિપક્ષતા, એટલે ધમજીવનનો નાશ કરનારી
પત્થનાગાદિ જેવી વૃક્ષની શાખા તેને, વશનુ પરમ.ર્થ બોધ-
જ્ઞાન-રૂપી ઉદનશાખથી, મનરૂપી વાદીને વિષે ઉમેલ.ને
કાંઈ નાખે છે. તે વિપક્ષતાને ઉત્તરો દેવા નથી.

મિત્રાચ જોડું સાદિ જનંત મુખદું કારણ છે. તે કારણથી
વેદચિત મુખદું:ખદું લક્ષણ-સાપકચિ-ક-સંકેપમાં જિને-
શ્વર જમવાને કહ્યું છે.

મૌનાદકમ્ ॥ ૧૧ ॥

મન્યતે યો જગત્ત્વં ન મુનિઃ પરિકીર્તિતઃ ।

સમ્યક્ત્વમેવતર્માનં યૌને સમ્યક્ત્વમેવ ચ ॥' ॥

શબ્દાર્થ—જગત્તા તત્ત્વને માને છે તે મુનિ કહેવાય
છે, સમ્યક્ત્વ જોઈ મોત છે, અને મોત તેજ સમ્યક્ત્વ છે.

વિવેચન—નિર્ધાર જ્ઞાની પંચ અસ્તિકાયરૂપ થીજ જા-
જ પ્રમાણુ જોવા લોકના-જગત્તા-તત્ત્વને માને છે, કદાપ્-
ર્વક જાણે છે. તેને મુનિ શબ્દના વ્યુત્પત્તિ અર્થપુજા-મુનિ-
ત્વવાત્-જિનેશ્વરે કહ્યો છે. પૂર્વોક્ત સ્વરૂપ મોત, મુનિત્વ, મુ-
નિનો જાણ, તેજ એક સમ્યક્ત્વ છે, બીજું નથી. અને જે
મુનિજાણ છે તેજ સમ્યક્ત્વ છે. આપાર્ય જો છે કે શુદ્ધ ધંદા-
જો નિર્ધાર કરેલ આત્મસ્વભાવની ઉપાદેયતાને વિષેજ ઉપયો-
ગ પરિણતિનું જાવરયાન તેજ સમ્યક્ત્વ છે, અને સમ્યક્ત્વ-
શને કરીને હેથોપાદેયતા વિજ્ઞાત કરી ઉપાદેયને વિશેજમણ
સ્વભાવ જોઈ મોત છે. માટે જાનેનું એકય છે.

વિવેચન—વિવાતત્ત્વ સંયુક્ત જે યોગી સમતા ઝેટલે
શુદ્ધને વિષે તુલ્યવત્તિ તે રૂપી જ્ઞાનમમાં રચન કરીને,
અને પાપ કર્મથી યવા મેલનો, કર્મલેપથી યથેલી આત્માની
મલિનતાનો—પરિહાર કરીને સમતારૂપી રમથી પાપમલ-
તું મક્કાલન કરીને શુદ્ધ યથેલ-ફરીથી પૂર્વોક્ત મલિનતાને પા-
નતો નથી એવો અંતરાત્મા—કાયાદિ બહિર્ભાવને સાથી
માત્રપણાએ તટપ્રમાતા—સર્વોત્કૃષ્ટ પવિત્ર છે.

આત્મસૌખ્યો નવઃપાણી દેહગેરપનાદિષુ ।

યાસિષ્ઠૈ પ્યાત્મના નેષુ સ્વસ્વ સંજાય જાયતે ॥૬॥

શુદ્ધાર્થ—દેહ, પર અને પનાદિમાં આરાપણાની જુદિ તે
નવીન પાશ છે. જે તે પદાર્થોને વિષે જીવે સ્થાપેલી છતા
જીવના જાંધનને માટે થાય છે.

વિવેચન—શરીર, પર, પન, પુત્ર, સ્ત્રી વગેરેમાં મહાંય-
પણાની જુદિરૂપ અભિનવ પ્રસિદ્ધ જાંધનેશમાં નહીં દેખાતો
પાશ છે. પ્રાર્જુઓને જાંધવાને રજ્જુ છે. જે આત્મીય જુદિ
રૂપ પાશને જીવ, દેહાદિ પદાર્થોને વિષે સ્થાપે છે મૂકે છે,
તોપણ આત્માના જાંધન અર્થે—કર્મરજ્જુથી નિયંત્રણ અર્થે—
થાય છે. પાશ જેને વિષે ક્ષિત્ત હોય તેનાજ જાંધનને માટે
છે. પરંતુ આ પાશ, તેના નાંખનારનેજ જાંધે છે. માટે આ

શુભ ફલ એમવે છે—વેદે છે. હજી લક્ષણવાળા માણીએ
યે મધ્યસ્થ, પ્રેમભાવ અથવા અકૃત્રિભાવ ધરતો નથી.
જે હવેના સારે પોતાના અનંત જોવાથી થયેલ શત્રુમિત્ર
બંધનું અવધારણ કરીને આ જીવમાં પણ અશ્વ કાલનો
મામનું જાણીને ઇદમનિદ પક્ષનો પરિહાર કરી સમવૃ-
ત્તી રહે છે.

મનઃ સ્વાદ્ વ્યાપૃત્ત યાવત્ પરદોષશુદ્ધયે ।

કાર્યે વ્યગ્રં વરં તાવન્ પશ્યસ્યેનાત્મમાવરને ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ—બીજાના દોષ અને શુદ્ધતા કથનમાં મન
અપવા લાગે તે પહેલાંજ, મધ્યસ્થ પુરૂષે આત્મભાવમાં
મન યત્ન બહેતર છે.

વિવેચન—આત્માથી બિજ પદાર્થોના શુભ—વિનય,
વિજ્ઞાન, જ્ઞાનન્ય, સુરૂપ, દૃતમતાદિ, અને દોષ—અજ્ઞા-
ન, દોર્જન્ય, કુરૂપ, દૃતમતાદિ—ના ચિંતનમાં, અથવા
કથનમાં, પ્રવર્તન કરવાને મન જ્યારે અભિમુખ થાય ત્યારે
પ્રવર્તન કર્યા પહેલાં—મધ્યસ્થે આત્માના ચિંતનમાં—આવરણ-
વાળો મારો આત્મા આવરણરહિત ક્યારે થાય એવા વિ-
ચારમાં—વિશેષે કરીને મનને મગ્ન કરવું એ ઉત્તમ છે. પર-
ચિંતા શમાદિનો હેતુ છે; અને આત્મચિંતા પરમ શુભ
આપનાર છે.

વિમિશ્રા 'આવે પંથાના મમુરં સરિતાવિવ ।

મધ્યસ્થાનાં પરંદ્રશ મામુવન્ત્યેકમક્ષયમ્ ॥ ૬ ॥

રાજાર્થ—સરિતાઓના બિન્ન ભાગો જેમ એક સમુદ્ર પ્રાપ્ત કરે છે તેમ મધ્યસ્થાના બિન્ન ભાગો એક અક્ષય પ્રદા પ્રાપ્ત કરે છે.

વિવેચન—પશુપાત રહિત તત્ત્વદર્શી મધ્યસ્થ ભાગે એકે વસ્તુ ધર્મે કરીને મતભેદથી પૃથક્કૃત છે—મતના ભેદથી યથેતા પ્રવાહો બિન્ન છે—તે પશુ પરબ એટલે સર્વ ઉપાધિરહિતપણાએ કરીને સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરે છે. તે પ્રદાસ્વરૂપ કેવું છે તે કહે છે. વ્યવસ્થા એટલે એક આકાર-રૂપ-વાળું અને વળી અક્ષય-નાશવ નહીં તે, સાદિ અનંતવાળું. ત્યાં દર્શાવે કહે છે કે સર્વે ને એ જોઈને એક સંતુલને મળે છે તેમ મધ્યસ્થના સર્વ ભેદથી યથેતા ભાગો પૂર્ણ પ્રદાને વિષે પ્રવેશ કરે છે.

સ્વાગર્વે રાગમાત્રેણ દ્વેષમાત્રાત્પરાગમમ્ ।

નથ્યામસ્ત્યજ્ઞામોવા કિંતુ મધ્યસ્થયા દર્શા ॥ ૭ ॥

રાજાર્થ—રાગ માત્રથી અમારા આગમનો સ્વીકાર કરતા નથી, અને દ્વેષ માત્રથી બીજાના આગમનો સ્વીકાર

જગદૃષ્ય પોતાના ભરતારને વનમાં, અશવતાં તે સ્ત્રી રૂઢન કરે
 છે; તે વખતે આકાશમાં, વિદ્યાધર યુગલ વિમાનમાં બેઠી
 ચાલ્યાં જાય છે, વિદ્યાધરે તે સ્ત્રીનો હાથ પાંત ધ્રુવણ કરી વિદ્યા-
 ધર પ્રત્યે પૂછે છે કે હે સ્વામી, આ સ્ત્રી શા માટે રૂઢન કરે
 છે. વિદ્યાધર ખરી દહીકત બતાવે છે. ત્યારે તે વિદ્યાધરને
 તે સ્ત્રી ઉપર દયા આવવાથી પૂછે છે કે હે નાથ, આના દુઃખ-
 નો અંત આવે એવો કાંઈ ઉપાય છે ? વિદ્યાધર ઉત્તર આ-
 વેશે કે જે વડની નીચે તે સ્ત્રી ઉભી છે તેની પાસેજ પડેલી
 આપણિ અસરે તેા તુરત તે જગદ પુરૂષરૂપ પ્રાપ્ત કરે. આ-
 મ કહેતાં તે વિમાન ચાલુ જાયું. પેલી સ્ત્રીએ વિચાર્યું કે
 આટલી બધી આપણિએ મારી પાસે પડેલી છે તેમાંથી કઈ
 અશવવાથી ઇચ્છિત લાભ થશે, તે નહીં જાણવાથી સર્વ આ-
 પણિનો આદા કરાવે. અને તેની બાંદર પેલી સંભવની પણ
 આવી નહ તેથી તે જગદનો પુરૂષ થયે. અહીંજ ઉપનય
 કરે છે. પુરૂષ થયો તે આત્મા, સ્વ, રૂપ જનાવર સ્ત્રી
 તે કુમતિ, અશુદ્ધ ચિત્તના અને ફરીથી પુરૂષ કયો તે
 કુમતિ, શુદ્ધ ચિત્તના. વિદ્યાધર તે શુદ્ધ, અને વિદ્યાધર-
 સ્ત્રી તે દયા. વટરજ તે મનુષ્ય જાતિ. સંભવનીનો આદા કર્યો
 તે માધ્યમ્ય દૃષ્ટિ-ચિત્તનાને વિશે જાણે. અને ફરીથી પુરૂષ થ-
 યો તે સકલ જીવનું ભાજન થયે.

મનમાં—સકલ આત્મપ્રદેશમાં—અંગાંગીભાવ થયું છે એવા, જેનું જ્ઞાન રાજ્ય—સ્વભાવ અનુયાયી રાજ્ય—મિથ્યાત્વાદિથી અદ્વિત છે, એવા આધુને કેનાથી ભય હોય ? અર્થાત્ કેઈ કારણથી ભય હોય નહીં.

અનાત્મશંસાદૃશ્ય ॥ ૧૮ ॥

શુભૈર્વદિ ન પૂર્ણોઽસિ કૃતમાત્મવશંતયા ।

શુભૈર્વાસિ પૂર્ણથેતુ કૃતમાત્મવશંતયા ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ—શુભૈએ કરીને ભે સંપૂર્ણ નથી તો આત્મ પ્રશંસા શુ કામની છે ? અને શુભૈથી સંપૂર્ણ હોતો આત્મ-પ્રશંસા શુ કામની છે ?

વિવેચન—શુભ તે પરમેશ્વર જ્ઞાન, દર્શન, સ્વાગ, વેરાગ્ય, ક્ષમા, વિનય, ઓદાર્ય, પૈર્ય, ગાંભીર્ય વગેરે—તેથી ને પૂર્ણ નથી, જાણ અને અન્યંતર શુભૈને છતવાથી પ્રાપ્ત શુભૈને લીધે ભે સંપૂર્ણ નથી, તો પોતાની સ્તુતિ કરવાથી શુ લાભ ? હું જાણી છું, હું પતવાન છું, હું વિનીત છું, એ પ્રમાણે પોતાની સ્તુતિ કરવી અથવા ખીજ પાસેથી સાંભળવી તેથી શુ લાભ ? તે કાંઈ શુભની રદિનું કારણ

આર્હિતા દિતાય સ્વૃ પરીઃ સ્વગુણદંષયઃ ।

અદો સ્વયં દુરિતાસ્તુ પાંતયન્તિ મવોદંધૌ ॥ ૧ ॥

સાબ્દાર્થ—સ્વગુણરૂપી દોરણનું આલંબન બીજા કરે તો તેના હિતને માટે છે. પરંતુ જો પોતેજ ઘડણુ કરે તો જવ સમુદ્રમાં પડે છે.

વિવેચન—પોતાના ગુણો-જ્ઞાનાદિ ધર્મોનું પોતાના સિવાય બીજા માણસો આલંબન કરે, સ્તુતિ રૂપે ઘડણુ કરે તો તે ગુણના કિરણો-રત્નખુઓ-બીજાના હિતને માટે થાય છે. પરંતુ જો જોકે આશ્ચર્ય છે કે જો પોતેજ પોતાના ગુણનું ઘડણુ કરે-પોતાની સ્તુતિ કરે તો સંસાર સમુદ્રમાં પડે છે. સ્વગુણનું આલંબન પોતાના આધારભૂત આત્માને ડુબાવી દે છે. નદીના પૂરમાં તરતો પોતાના જોકે હાથથી બીજા હાથને પકડે તો ડુબી જાય છે તેમ આ પણ ડુબી જાય છે. કહ્યું છે કે:—

ન સાંખ્યસોમામ્યકરાતૃણાંગુણાઃ

સ્વયં ગૃહિતા દુરિતાં કુચાચિન્ ।

પરીગૃહિતા દ્વયેવ તન્વતે

ન તેન શુદ્ધિનિ કુચા મિત્રાન્ ગુણાન્ ॥

વિવેચન—જે જ્ઞાની પુરૂષે, ચક્રલ આવરણરહિત હોવાથી શુદ્ધ એવા જ્ઞાન, દર્શન, શીર્ષ વિશેષ રૂપ આત્માના જે પર્મો છે, તે પ્રત્યેક આત્માને વિશેષુદ્ધ્ય-અન્યુનાધિક સંખ્યા પ્રશિષ્ટાવપણાએ કરીને જાણ્યા છે, પોતાની બુદ્ધિમાં પ્રશિષ્ટાવપણા છે, એવા મુનિઓ ઉત્કર્ષ એનાથી નથી તે કહે છે. અશુદ્ધ એટલે અનાત્મીયભાવપણાએ કરીને અને કર્મ પુર્જલ જનિતપણાએ કરીને દોષવાળા, સુરેન્દ્ર, ચક્રવર્તી આદિ તેથી કારણ જતાવે છે કે તે જગત્ જનોનું ઉચ્છિદ્ધ છે, અને છવની સાથે સદા રહેતા નથી, માટે અપમ છે. આત્માની ઋદ્ધિએ કરીને સર્વતુલ્ય છે.

શોભે ગચ્છન્ સમુદ્રોઽપિ સ્વોત્કર્ષપવનેરિતઃ ।

શૃંગૌયાન્ મુદ્મુદીકૃત્ય વિનાશયસિ કિં મુધા ॥ ૭ ॥

શાબ્દાર્થ—તું સમુદ્ર પણ સ્વઉત્કર્ષતા પવનથી પ્રેરિત, શોભ પામતો પરપોટા કરીને શુષ્ક સમૂદ્રનો ફાકટ કેમ નાશ કરે છે ?

વિવેચન—સ્વ એટલે પાતાલ કલશની પણ નીચે ધમેલ અતિશય પવન તેનાથી પ્રેરિત સમુદ્ર પણ, અગાધ જલસાગર પણ, શોભ પામતો શુષ્ક એટલે રસ-જળ-તેના સમૂદ્રનો પરપોટા કરીને તિરર્થક નાશ કરે છે. તેમ (મુદ્મુદા-

પાય છે તેથી સમજર છે, એમ અનુભવદશિથી મુનિ જાણે છે.
 તે કારણથી સાંસારિક સંપદામાં સાધુને શી પ્રીતિ થાય ?
 વર્થાત્ નજ થાય.

આરુઢા મગ્નપથેણ શ્રુતકેવલિનોઽપિચ ।

આમ્યન્તેઽનંતસંસારમયો દુષ્ટેન કર્મણા ॥ ૬ ॥

સાબ્દાર્થ—પ્રથમ એલિપર આરુઢ એવા શ્રુતકેવલી
 પણ દુષ્ટ કર્મે કરીને અનંત સંસાર જમણુ કરે છે.

વિવેચન—“ અહો ” એ એક મોઢું કહ્યું છે કે અપ્રમ
 કર્મે કરીને-મોઢનીયાદિ કર્મોએ કરીને, પ્રથમ એટલે મોઢા-
 દયની યાંત્રિ તે રૂપી બેલિ-મોઢાદયની ઉપચાંત્રિને માટે
 અનંતાનુજાંથી આદિનું રાધન. તે પ્રથમ એલિને આરુઢ
 થયેલા શ્રુતકેવલી પણ-દ્વાદશાંગીને વિષે કેવલીસમાન
 સકલ વિપથય અને સંશયરહિત પ્રાણીઓનો અસંખ્ય
 અવસાનંધ જાણવાવળા પણ-અપરિમિત સવ જમણુ કરે
 છે. ઉપચાંત્ર મોઢના અગિયારમાં ગુણધ્યાનવર્તી એક પૂર્વ-
 ધર પણ નિમોઢમાં જાય છે, તે તે કર્મની આગળ ઉડી
 પડવામાં જીલનો શુ ભાર છે ?

અર્ચાદ્ સર્વાવિસામગ્રી માંતેવ પરિવિર્ણિત ।

વિપાકઃ કર્મણઃ કાર્પણપર્યન્તેમનુષારતિ ॥ ૭ ॥

ક્રોધરૂપી ચીજથી, દુર્વાત અને ગર્જનાએ કરીને દૂર દેશ જનારા લોકો ન્યાં ઉત્કટ સંકટમાં પડે છે, (૪) એવા અતિ હારૂષ્ ભવાંભોધિથી-સંસારસમુદ્રથી-નિત્ય ઉદ્ભિન્ન બન છે જેનું એવો જ્ઞાની, તે સમુદ્ર તરવાનો ઉપાય સર્વ પ્રયત્ને કરીને ઇચ્છે છે. (૫).

વિવેચન—આ પાંચ સ્થોત્રોએ કરીને સંસારની સમુદ્ર સાથે સરખામણી કરતાં અંધકાર કહે છે કે સંસારનો મધ્યપ્રદેશ સમુદ્રના મધ્યપ્રદેશની જેમ અતિ ગંભીર છે, અર્થાત્ આઘાત છે; સંસારસમુદ્રનું જૂતલ કેલું છે કે અજ્ઞાનરૂપી વજ્ર, તેનાથી બનાવેલું છે; જે સંસારમાં નાના પ્રકારના કષ્ટોરૂપી પર્વતના સમૂહથી બ્યાકુલ, દુઃખે કરીને જઈ શકાય એવા માર્ગ છે; (૧) વિષયમુખ અને ધનાદિની આશારૂપી અતિ પ્રચંડ વાયુથી ભરેલા, ક્રોધાદિ કષાયરૂપ પાતાલ કલયો, મનમાં થયેલ મનોરથની ઉત્પત્તિની વૃદ્ધિ કરે છે (૨) ન્યાં રનેલ (એટલે જલ અને પ્રેમ) રૂપી કાષ્ટ છે જેનું એવો કામદેવરૂપી વડવાનલ, સર્વકાળ અભય તરને વિષે પદ્ધિત છે; અને જે ભવસમુદ્ર, મહા ભવંકર ભગંદર, સંભિપાતાદિ રોગ, અને ઇદ વિયોગથી થયેલ શોક, તથા મોહાદિરૂપી માહતાં અને કાચબાથી બ્યાપ્ત છે, (૩) જે ભવસમુદ્રમાં ક્રમે કરીને દુર્બુદ્ધિ એટલે પાપ કરવાની બુદ્ધિ, મત્સર એટલે બી-

મન્યેત્ અયતિ સ્ફુરતી રતિ વિશ્વરી, દોત મદોત તોશન
 લામની ચોરુ ચુર મલનારી, ધરમ નિદાન નિદાન ॥ અ ॥ ૫ ॥
 શુરુ પારે એ નિર્મ અતિ ભેરી, સદા અમર શીર્ષમ,
 પદે નિદાંતિ તિર્જ સન કરી મલવો નમ્ર કદે ચિરપુર્યમ ॥ અ ॥ ૫ ॥

તેભપ્રપયસોયદ્રાપાષ્વોદયતો યથા ।

ક્રિયાસ્વનન્યચિત્તસ્યાદ્ભવમીતસ્તથા મુનિઃ ॥ ૬ ॥

શબ્દાર્થ—આ સંસારથી ભીતિ પામેલ મુનિ તેભપ્રપ
 ધારણ કરનાર રાધાવેષને વિષે ઉપમવંતની જેમ ક્રિયાને
 વિષે અનન્યચિત્ત ધાય છે.

વિવેચન - જે પ્રકારે ચિખા મુખી તેલનું ભરેલું પાત્ર
 રાજભયે કરીને હાથવડી ધારણ કરે છે તેની જેમ, રાધા વેષ-
 એટલે મનુષ્યારીઓની સર્વ કલ્પકોશસ્વચ્છિ ભતાવનારી
 આઠ ચક્રસ્તંભની ઉપર સ્થાપેલી કાકની પુતળી, તેનો વેષ
 એટલે નીચે રાખેલ તેલના પાત્રમાં પ્રતિબિંબ ભેષને મા-
 રેલા બાણથી આઠ ચક્રભેરીને તે પુતળીની હાથી આંખ વિ-
 મવી તે-તેને વિષે ઉપમવંત, જેમ ભેદાચ્છિત્ત ધાય છે તેમ,
 સંસારથી ભયભીત થયેલા મુનિ, સમિતિ, શુદ્ધિઆદિ ચરણ-
 સિત્તેરી અને કરણસિત્તેરીરૂપ ક્રિયાને વિષે કરાવી ક્રિયાના
 ઉપયોગથી અનન્યચિત્ત-મન પરિણામ છે જેનું એવા યઃ

જોડાયમન હોય તેણપાત્રધરની કથા નીચે પ્રમાણે:- સુધર્મ
 જપુર નગરને વિષે શુભમા નામે રાજા રાજ્ય કરેછે. તે રાજા
 રાજ દરિદ્ર હતો, અને માપુના ગુણને વિષે પરમગાત્રી હતો.
 શુભમા ન.મનો તે રાજાનો રાજા પદ મહિત હતો. એ
 વિવસ મજાને વિષે નિહાનન કેપર પડેલા તે રાજા, અને
 ઉપર ઉપધારને અર્થ, ન પુના ગુણના મુગ - ૧૭૭ કે અદો.
 મન્ય છે મુનિરાજને કે જેણે નર નમરનો પદ કર્યો છે
 દેહાદિને વિષે જેને કાઝ માંદ નથી તેણે જાણ કર્યો
 છે. શુભમાને આ વાત ઉપર મદ. થઈ નહીં અને તેથી
 ઘારયો કે આ શુભનો સુનિ વ્યય છે મુનિજ્ઞા રાજા શુભ
 નું ભાજન કેમ હોઈ શકે? આ પ્રધાનન કમ પ્રાનિય આ
 પવો તેનો વિચાર કરીને તે રાજાએ પાતાના નાથ મુ નેક
 પાસે જોડો લેખ કરાવી તે પ્રધાનને આરો ટી ગાત્રી કાલો
 રાખ કરી. મરણના ભયથી ત્રાસ પામતો તે પ્રધાન નમસ્ક
 પૂર્વક કહેછે કે હે રાજા, મારું સર્વસ્વ લઈ મને દેશાનક
 કરી છવતો છોડી દો. તોપણ રાજા જરા પણ તેનો અર
 સ્વીકારતો નથી. તે રાજેશના મહાજનોએ પણ બહુ પ્રક
 રાજાને અરજ કરી ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે કાંઠા સુધી ભરે
 તેણનું પાત્ર હસ્તમાં ગ્રહણ કરી આખા નગરમાં ફેરવી એ
 પાત્ર બિંદુ નીચે પાથ્યા શિવાય અહીં પાછો આવે તો તે

શિક્ષા માફ કરું. તે પ્રધાને તેમ કરવાનું કહ્યું હતું. રાજાએ આખા નગરમાં ગીત, નૃત્યાદિ શરૂ કર્યા અને ફરેક રસ્તા ઉપર અને ઘરે ઘરે વાજિતો વગડાવ્યા. શુભધર્મા તેલપાત્ર સર્વ આખા શહેરમાં ફરી રાજાની સંમક્ષ આપ્યો, ત્યારે રાજાએ પૂછ્યું કે તે શહેરમાં શું બેયું અને શું સાંભળ્યું તે કહે છે કે હે રાજાન્ મરણના બચે કરીને તેલપાત્ર શિવાય મેં કંઈ પણ બેયું નહીં અથવા સાંભળ્યું નહીં. એટલે રાજા કહે છે કે હે શુભધર્મા, ત્યારે એકજ મરણના બચે કરીને પંથદ્રિને સુખ આપનાર વિષયોને તું ભૂલી ગયો તો પછી અનંત મરણના બંધથી ત્રાસિત સાધુઓ દ્વિષદમન કરવામાં કેમ ઉદ્યમવંત ને હોય ? આવાં વચનો શ્રવણ કરીને તે પ્રતિબોધ પામ્યો. સાર એ છે કે ભવથી ત્રાસ પામેલાએ ક્રિયાને વિષે અનન્યચિત્ત થવું.

विप विपस्य बद्धश्च बहिरिव यदौषधम् ।

संसर्गस्य मवर्मेतानामुपसर्गैर्दोषै पतनं भीः ॥ ७ ॥

શબ્દાર્થ—વિપત્તિ આપધ વિપ છે, અને અગ્નિનું આપધ અગ્નિ છે, તે સખ્ય છે. ઠારણકે ભવબીત સાધુને ઉપસર્ગની બીતિ નથી.

વિવેચન—ઠેરનું આપધ ઠેર છે, એમ ને લોકો

બોલે છે, તથા અગ્નિથી હૃદયને ડાહ્ય વખતે અગ્નિને
તાપ ઔપધરૂપે છે એમ જે કહેવાય છે તે વચન સત્ય
છે. જે હેતુથી સંસારથી ત્રાસ થયેલા મુનિને પરિવહને
વિષે ઉપદ્રવ માય તોપણુ બીતિ નથી. ઉપસર્ગનો ભય
માય તો નિર્ભયપણુએ કરીને તે સહન કરવાનો ઉપાય
જિનેશ્વરે બતાવ્યો છે, માટે સંસારથી ભય પામેલાને
પરિવહ ઉપસર્ગ સહેવામાં નિર્ભય થવું.

સૈર્વં મવમપાદેવ ક્યવદારે મુનિ વ્રજેત્ ।

સ્વાત્મારામસમાધૌ તુ તદર્પ્યનનિષજ્જતિ ॥ ૮ ॥

સાબ્દાર્થ—ભવભયથીજ મુનિ વ્યવહારમાં રિયરભાવને
પામે, નિજ સ્વરૂપમાં વિશ્રામ છે જેને વિષે એવી સમાધિમાં
તે સંસારભય પણુ લીન થાય છે.

વિવેચન—વ્યવહાર દરમ્યાં સાધુના આચારને વિ
ભવના ભયથીજ રિયર ભાવને પામે; એટલે કે વ્યવહાર
જે ગિયન હોય તેણે ભવભીતિ ધ્યાવી અને નિજ સ્વરૂપ
વિષે રમણ છે જેનું એવી સમાધિમાં પૂર્વોક્ત ભવભય પ
નમાધિમધ્યમાં લીન થાય છે.

લોકસંજ્ઞાસંગ્રહકમ્ ॥ ૨૨ ॥

માતૃઃ પૃથ્વિ ગુણસ્થાનં ચતુર્ગાદિલંબનમ્ ।

લોકસંજ્ઞારતો ન સ્વાન્મુનિર્લોકોત્તરસ્થિતિઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—જવરૂપી દુર્ગમ પર્વતનું ઉદ્ભવન કરી શકે એવા છઠ્ઠા ગુણસ્થાનને પ્રાપ્ત કરીને, લોકોત્તર જેની સ્થિતિ છે એવા મુનિ લોકસંજ્ઞાને વિષે રજા થાય નહીં.

વિવેચન—જવ એટલે ચતુર્ગતિ રૂપ સંસાર તે રૂપી દુઃખે કરીને જેનું આરોહણ થાય એવો પર્વત તેનું ઉદ્ભવન-પારમતન-જેથી થાય એવું છઠ્ઠું ગુણસ્થાન જેણે પ્રાપ્ત કર્યું છે એવા સાધુ-ગુણ એટલે જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર તેનું સ્થાન એટલે શુદ્ધિના-પ્રકર્ય અપ્રકર્યથી થયેલી પરિણતીની સ્થિતિ. મિથ્યાત્વના પ્રથમ ગુણસ્થાનથી મણતાં મમત સં-ચત નામનું છઠ્ઠું ગુણસ્થાન જેણે પ્રાપ્ત કર્યું છે એવા સાધુ-લોકોત્તર એટલે શુદ્ધિજનની અપેક્ષા જેમાં અપ્રધાન છે એવી સ્થિતિ-પ્રવર્તન વ્યવસ્થા-જેની છે તે, પરમાર્થ શૂન્ય ધર્મશાસ્ત્રથી વિરૂદ્ધ સામાન્ય જનોએ કરેલી પ્રવૃત્તિ તે લોક સંજ્ઞા. તેને વિષે રજા થાય નહીં.

પથા વિષ્ણુમર્ણિ દત્તે ષઠરો વદરીફલૈઃ ।

હારાજહાતિ તદ્દર્મ તપૈવ જનરંજનૈઃ ॥ ૨ ॥

રીને, પોતાનું સુનૃતમતરૂપ અંગ-શિવક્રિયાપ્રભૂત સરીર
તેનાં મર્મ એટલે તાત્પર્યયુક્ત, સત્યચારતારૂપ, હવનસ્થાન;
તેનો જે પાત, પ્રહાર, તેણે કરેલી પ્રભૂતતર પીડાને-આ જ-
વમાં ધર્મથી ભગ્ન મન પરિણામરૂપ અરતિ, અને પર-
ભવમા દુર્ગતિને-કહી બતાવે છે.

આત્મશાસિકસદ્ધર્મસિદ્ધીં કિં લોકયાત્રયા ।

તત્ર મસત્તચંદ્રશ્ચ ભરતશ્ચ નિદર્શને ॥ ૭ ॥

શબ્દાર્થ—આત્મશાસિક ધર્મસિદ્ધિમાં લોકયાત્રાએ ક-
રીને શું ? તેમાં પ્રસન્નચંદ્ર અને ભરતનાં દર્શાવે છે.

વિવેચન—હવે સાક્ષિપણું સ્વીકાર્યું છે એવા સહજ
શુદ્ધધર્મની સિદ્ધિમાં સુકૃત આચારની નિમ્પત્તિમાં, લોકયા-
ત્રાનું-લોક એકલા કરવાનું-શું પ્રયોજન છે ? કાંઈ નથી
કારણકે ધર્મસિદ્ધિનું સ્વસાક્ષિપણું છે ને સિદ્ધિમાં પ્રસન્ન
ચંદ્રરાજ અને ભરત ચક્રવર્તીનાં ઉદાહરણ છે. જો લોકોએ
જેનું ચારિત્ર જોયું છે એવો કાયોત્સર્ગરથ પ્રસન્નચંદ્રરાજ
પણ નરક યોગ્ય કર્મભંધ કરતો હવો; અને જેના સોગવિલાસ
લોકોએ જોયા છે એવો ભરત ચક્રવર્તી અરીસા શુવનમાં
કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતો હવો તે દર્શાવે છે. આવાર્ય એ
છે કે પ્રસન્નચંદ્ર રાજાએ લોકોની નજરમાં પરમ માર્મિક

તે અધેવનમૂલ અને અરસાં ચાંટવાવાળાં થઈને છે. તેનો સ્વાદ લઈ શકતાં નથી. પરંતુ અનુભવરૂપી અધેવન અને રસની પરીક્ષામાં કુશળ નિષ્ક્રિયાએ કરીને અરસાં જાવનો જે રસ, સારાંચ તેનો સ્વાદ લેનાર વિ-
દ્યા છે.

પરંતુ પ્રમાણિર્દેદ નિર્દેદાનુમતે વિના ।

કર્ષે સિપીપયી દદિ ર્વારુમયી વા મનોમયી ॥ ૬ ॥

અર્થ—નિર્દેદ (નિષ્ક્રિયા) અનુભવ વિના, સિપી-
મય-રૂપી, વાચામય-વચનરૂપી અથવા મનોમય-રૂપીદદિ
નિર્દેદ જણને કેમ જુએ ?

વિવેચન—નિર્દેદ એટલે સકલ વિદ્યુત સુગત સંયોગ
જેમાંથી થાયેા ગયો છે; જેમકે છુપા અને ગુપ્તાને વિનં
દોષ, અને શીદ, કામ, ક્રોધ, વગેરેના અભાવે કરીને જે
નિષ્ક્રિયા છે. એવો મુદ્ધ મોષ વિના, સિપીમય એટલે પુ-
નઃ-વાત સંક્રા અક્ષરમય-રૂપી, વાચીમય અથવા દ્ર-
વને વિશે જરૂરપણરૂપ વિંતન અક્ષરમય એ પ્રમાણે ત-
થ રૂપ વાળી દદિ, સકલ કહેયત્વ જેમાંથી ગયો છે એ-
વા નિર્દેશર એવન્ય માત્ર અપ્રમાણે કયે પ્રકારે નેદી.
૧ । અર્થાત ત એક સહે.

અર્થ જાણીને, અનુભવે કરીને સ્વસંવેદ્ય પરબ્રહ્મને પ્રાપ્ત છે.

વિવેચન—આગમ તર્ક, વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રરૂપી ચક્ર-
કરીને સમસ્ત બોધપૂર્વક, પદ્માવા પૂર્ણ, વાચામય-રૂપ-
મ જ્ઞાને યથાર્થ જાણીને, અનુભવે કરીને આત્માધીન
નું સંવેદન થાય એવા સર્વોત્કૃષ્ટ આત્મસ્વરૂપને મુનિ પ્રાપ્ત
કે છે. આ ઉપરથી એમ સમજવું કે શાસ્ત્રના બોધપૂર્વક
અનુભવજ્ઞાન થાય છે.

યોગાદ્યકમ્ ॥ ૨૭ ॥

યોગેષ્ય યોજનાયોગઃ સર્વોડ્યાચારદૃષ્યતે ।

વિશિષ્ટ્ય સ્થાનવર્ગાર્થાલેવનૈકાદ્રય ગોચરઃ ॥ ૧ ॥

સત્યાર્થ—(આત્માને) મોક્ષની સાથે જોડવાથી સર્વ
આચાર પણ યોગ કહેવાય છે, તેના જોડ કરીને સ્થાન,
વર્ણ, અર્થ, આલંબન અને એકાદ્રય તે જોડે જોડાય છે
તે યોગ કહેવાય છે.

વિવેચન—‘ આત્મા ’ શબ્દનો અર્થ આ અધ્યક્ષ છે.
એક એટલે સકલ કર્મ સંબંધથી નિર્મુક્તિ. તે મોક્ષની
સાથે આત્માને જોડવાથી, ચરણસંપત્તિ અને કરણસંપત્તિ-
ત્રિરૂપ સાધુનો સમગ્ર દિવાન્યવહાર, “ યોગ ”—મનશુદ્ધિ

જાનાંદિ શુભતા દાખડ, વિરૂદ્ધ આશયોના કાપનો એને
અશ્વ છે, એ નિવૃત્તિઆવૃત્તિ છે તે સિદ્ધિયોગી માથ છે
સંકરનું તેમજ બહારનું સંચલપાતું જવાથી આત્માથી
મિશ્ર જન્ય જન્ય પુરુષોના અર્થનું સાધન-દેશનાદિએ
કરીને યોગપ્રાપ્તિવિધાન એને છે તે સિદ્ધિયોગી માથ છે
કાણકે ધીલજોની યોગ નિષ્પત્તિ કરેછે.

અર્થાભિવ્યવસ્થાનગોચરેત્યેતદનાદી વિધાનમ્ ।

અર્થમે યોગિનઃસ્થાનવર્ણયોર્ગન્ન વચ્ચ ॥ ૧ ॥

અર્થાર્થ—અર્થ અને આત્મજનનું ચિત્તવદનાદિમા રત્ન-
સ્વ કરવું તથા સ્થાન અને વર્ણના વિષયમાં બલ કરવે.
તે યોગીના કક્ષ્યાણને માટે છે.

વિવેચન—ચિત્તવદન એટલે પ્રવિપાતકાંક પાકે કરીને
ચિત્તમિંબનું સ્તવન કરવું, શુદ્ધવદન કરવું, અને આવ
સંધાર્થનું કરવું તેને વિષે પૂર્વોક્તા અર્થ અને આત્મજનનું
એકાગ્ર અને કરીને સમરણ કરવું, હૃદયચતુર્થા એવું, તે
તથા સ્થાન એટલે વિવિધ પ્રકારના આસનો, અને વર્ણ
એટલે વિભક્તિએ કરીને સ્ફુટ ઉચ્ચાર કરવો; તે વિષયમાં
જે ઉપયોગ-ઉદ્યમ-તે યોગીના મોક્ષપ્રાપ્તિ આદિ કક્ષ્યા-
ણને માટે છે.

રિત
 સ્થિત
 શુભેશ્વા
 કાયામાર
 કલાંતિ
 નવેશ્વા
 શેષન
 ચરાચર
 ચિદાનંદ મન
 શુશ્રુષા
 વતુવા
 દુર્ગમ
 કુપ
 માનાત્મ
 નિકુન્દ
 નિર્ગોદ

નિરિધ્યાસ

નિમજ્જન
 નિપંચણા
 નિરિક્ષત
 નિર્ધામક
 નિવર્ત કરીને
 નિર્વેદ
 નિષ્કુર

વક, વાંકી
 અધમ
 હીણા પરિણામ
 કાંઠાર
 સાંસારિક કાર્યમાં થતી પીડા
 નાણુવું તે
 ગળી નવું તે
 સ્થિરાસ્થિર, સ્થાવરજંગમ
 જ્ઞાનના જ્ઞાનદનો સમૂહ
 નાક ચઢાવવું તે
 જોષાપણું
 દુઃખે કરીને જવાય તેવું
 સ્થિતિ
 એક
 અધમ
 જનંત લવેવું એક સરીર
 ઢોય તે
 જોષાશક્તિ પ્યાનપ્રવંક વિ-
 ચારવું તે
 મમતા
 પ્રતિજ્ઞા
 ખાલી
 સંસારનો પાર ઉઠાડનાર
 પાણી ગળીને
 જરજમણથી જાણ
 સખત

